

sten.

EN TIDNING FRÅN SVERIGES STENINDUSTRIFÖRBUND

NUMMER 01 MARS 2014

**”If there is a sky,
it's mine!”**

LANDSKAPSARKITEKT **THORBJÖRN ANDERSSON** BERÄTTAR OM KARRIÄREN,
FAVORITPROJEKTEN OCH VARFÖR SVENSK NATURSTEN HÅLLER I LÅNGDEN

STOCKHOLMS CENTRAL **CAROLI** SKIFTNINGAR I SKIFFER **KORVKLASSIKER** ARTIPELAG
MINNEN I MARMOR SVART DIABAS ÅRETS STEN **GÄVLES HJÄLTE** 3D-RESTAURERING

VÅR VISION: **ATT GÖRA SVERIGE HÅLLBART VACKERT ÖVER TID**

Naturstenskompaniet är Sveriges ledande leverantör av naturstensprodukter. Tack vare egen brytning och tillverkning som kompletteras med importerad sten är vi en komplett leverantör av anläggnings- och byggnadssten.

Våra specialister hjälper gärna till med rådgivning om prisvärda, vackra och långsiktiga utföranden. Används natursten på rätt sätt kan vi nå vår vision: Att göra Sverige hållbart vackert över tid.

Besök naturstenskompaniet.se för fler inspirerande miljöbilder, produkt- och materialinformation.

NATURSTENS
KOMPANIET

INNEHÅLL

NUMMER 1 MARS 2014

STENANSIKTET 10

Mats Pierrou, projektledare på Gävle kommun, tog strid för arkitektens val av natursten. Nya Stortorget har redan belönats med flera priser.

ÅRETS STEN 12

Svart Diabas har utsetts till Årets sten 2014. Läs om stenen som ofta kallas Sveriges svarta guld.

ARTIPELAG 18

Konsthallen Artipelag växer ur skärgårdsnaturen på en klippa på Värmdölandet.

SKIFTANDE SKIFFER 20

På toppen av slänten vilar ett kyrkorum där det klassiska kyrkomaterialet skiffer har fått ett nytt, modernt uttryck.

INTERVJUN 22

Landskapsarkitekten Thorbjörn Andersson ser sten som hantverk och konstnärligt uttryck, men också som budbärare för historia, mänskligt arbete och ett bättre samhälle.

STOCKHOLMS CENTRAL 30

250 000 personer passerar dagligen Centralstationen, som har fått nytt utseende i samklang med historien.

EN KIOSKVÄLTARE 35

En arkitekttävling och Ekebergsmarmor blåste nytt liv i en gammal hederlig men nedläggningshotad korvkiosk vid Avenyn i Göteborg.

KVARTERET CAROLI 36

Caroli City i Malmö har blivit Kvarteret Caroli och fått en beläggning som återuppväckte en hel stadsdel.

SMÅSTEN 40

Marmor vi minns, renovering i 3D och Thorbjörn Anderssons första Stenkrönika – om jobbet han inte vill ha.

PÅ OMSLAGET

Landskapsarkitekt Thorbjörn Andersson

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

I VARJE NUMMER

Ledare 04

Kort & gott 06

Stenbrottet 08

Fråga Kurt & Kai 44

Stenbrottskartan 47

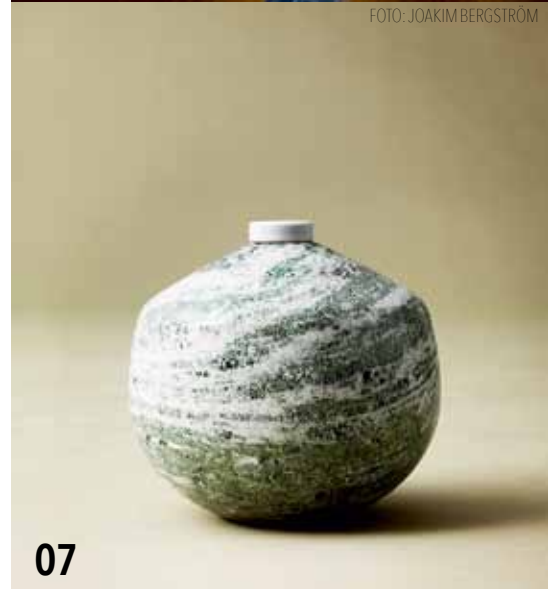
Marknaden 48

Medlemsregister 50

INNEHÅLL

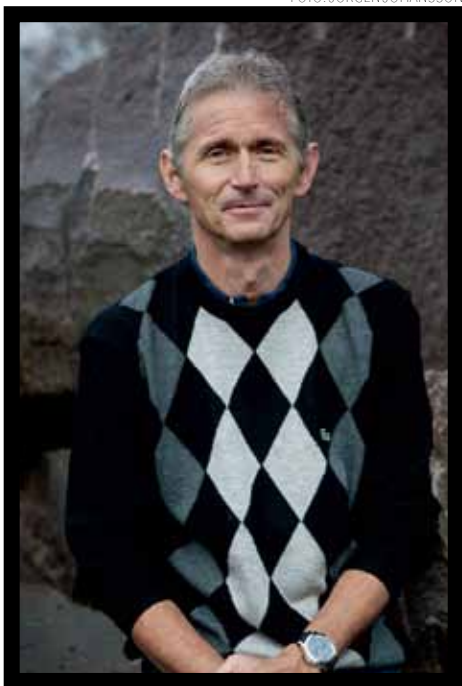

FOTO: JOAKIM BERGSTRÖM

03

FOTO: JÖRGEN JOHANSSON

**Nominera till
Stenpriset 2014.**

Stortorget i Gävle
belönades med
Stenpriset 2013.

Nu är det dags att
föreslå vem som ska
få årets pris. Priset
ges till ett projekt där
natursten använts på
ett estetiskt, hållbart
och nyskapande sätt.
Skicka ditt förslag till
stenpriset@sten.se
senast den 30 april.

Svensk diabas Årets sten 2014!

Kära läsare! Hoppas att du märker att du håller en ny tidning i din hand! Det är alltså inte bara ett nytt nummer – utan till vissa delar även en ny tidning! Vi har ofta fått beröm för våra högkvalitativa artiklar om naturstensprojekt, både i och utanför landet. Men med ett utökat och breddat innehåll vill vi nu nå ännu fler läsare. Vi har lagt till ett antal nya sidor, vinjetter och avdelningar i tidningen. Förutom artiklar om naturstensprojekt hittar du även krönika, korta nyheter, porträtt, stenbrottskarta, en frågespalt och mycket mer!

Vi hoppas att detta ska göra tidningen ännu mer läsvärd och uppskattad! I det här numret porträtteras bland annat landskapsarkitekten Thorbjörn Andersson – en av de riktiga naturstensambassadörerna i Sverige! Han debuterar även som krönikör i tidningen. Läs och njut!

Ett nytt år innebär även en ny Årets sten. År 2013 fick den vackra öländska kalkstenen den åtråvärda titeln. I år har Svensk diabas tilldelats utmärkelsen. Det är samtidigt en utmaning att möta efterfrågan på stenen, som bryts med stor varsamhet på några få ställen i Småland och Skåne av två av våra medlemsföretag: Emmaboda Granit och Svimpex Granit.

Svensk diabas är också en sten som med sin djupa svarta färg fångar uppmärksamheten hos många. Arkitekter och konstnärer har lockats av dess exklusiva framtoning, vilket vi förstår även uppmärksammar i detta nummer.

Frågorna till frågespalten är hämtade från vår hemsida – www.sten.se. Där hittar du även tidningen i ny "bläddervänlig" digital version. Hör gärna av dig till mig med synpunkter. Enklast är att skicka ett mejl, du har adressen nedan.

Än en gång – välkomna till en ny tidning!

KAI MARKLIN,
ANSVARIG UTGIVARE
kai@sten.se

sten.

Nr 1 mars 2014 • Årgång 76
Årstaängsvägen 1 A,
S-117 43 Stockholm
www.sten.se
ISSN 0346-1866

Ansvarig utgivare

Kai Marklin
kai@sten.se

Utgivare

(Även prenumerationsärenden)
Sveriges Stenindustriförbund
Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad
ssf.sfi@sten.se • www.sten.se
Telefon: +46-(0)44 20 97 80
Fax: +46-(0)44 20 96 75

Redaktionsnämnd

Göran Falk & Patrik Persson

Produktion

Nordiska Tidningsbolaget.
Redaktör Peter Willebrand
peter.willebrand@tidningsbolaget.se
Formgivare Karin Niklasson.
Adress: Årstaängsvägen 1 A,
S-117 43 Stockholm.

Annonsbokning

Kai Marklin
Tel: +46-(0)70 953 64 20
annons@sten.se

Annonsproduktion

Sten rekommenderar
BergArtistic Produktion AB
Robert Strange, robert@bergart.se

Tryckeri

Puna Musta, Finland

TIDLÖS STEN. ÅR EFTER ÅR.

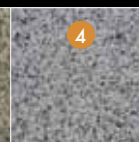
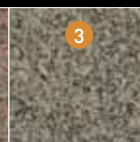
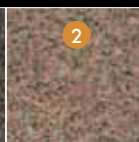
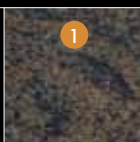
År efter år efter år efter år efter år efter år efter år
efter år efter år efter år efter år efter år efter år efter
år efter år efter år efter år efter år efter år efter år.

(Och några miljoner år till.)

Bohus Röd SKARSTAD kryssharnad

Tagna från våra egna stenbrott där de har "åldrats" i nästan en miljard år, representerar varje produkt från Hallindens Granit också resultatet av vårt kvalitetstänk och service. Våra stensorter är välkända både för sina funktionella och estetiska egenskaper och kommer att lyfta alla projekt, såväl kommersiella som privata. www.hallindensgranit.se

HALLINDENS GRANIT AB
Stenbrottet Skarstad 501, 454 92 Brastad
Tel +46(0)523.411 55
info@hallindensgranit.se

Hallindens
GRANIT
sweden

1. Hallandia SVENSTORP 2. Bohus Röd BRASTAD 3. Bohus Grå TOSSENE 4. Bohus Grå SILVER

kort & gott.

Tipsa oss! Känner du till ett intressant stenprojekt? Hör gärna av dig till Stens redaktör Peter Willebrand.
peter.willebrand@tidningsbolaget.se

Natursten i medierna:

Jakten på den försvunna stenen...

▼ Christer Petterssons "spårlöst försvunna" gravsten gav nyligen stora rubriker i Aftonbladet. Men beskrivningen av förloppet med att återfinna den tog udden av den eventuella dramatik som kvällstidningen kanske hoppats på i förstone. Gravstenen hade helt enkelt återbördats till familjeföretaget Norrorts gravvårdar i Täby som en gång tillverkade den.

I stället visade artikeln med all tydlighet att stenbranschen även sysslar med återvinning. Det konstaterades att en vän sett till att Christer Pettersson fått en sten, en hjärtformad i blankpolerad röd Vångagranit, som nu skulle slipas om till en ny sten. Den stod på en uppsamlingsplats tillsammans med en rad andra "second-hand"-stenar och väntade på ett nytt namn.

– Stenen hade blivit vandaliserad vid flera tillfällen och hon som skötte graven, jag tror det var en gammal flickvän, tyckte det blev för mycket jobb och kostade för mycket. När den blivit förstörd för andra gången ville hon ta bort den, förklarade Per Samuelsson vid Norrorts gravvårdar för Aftonbladet.

FOTO: ADOLF TELL/HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM

Varbergs fästnings murar renoverades 1921–1924.

Historieskrivning

▼ Den 15 juni invigs nyrenoverade delar av Varbergs fästning, som framför allt omfattar Hallands kulturhistoriska museum. Ombyggnaden, på en yta av 2 500 m², påbörjades i oktober 2012 och bygger på en arkitekttävling för ombyggnad av museets samtliga lokaler.

Det vinnande förslaget Öppen fästning är ritat av Wikerstål Arkitekter, som leds av slottsarkitekten Erik Wikerstål. Bygget har skett i två etapper: först en rivning av mellantak och bygget av stommen. I den andra etappen har Skanska byggt ett nytt innertak och golv, ny trappa och hiss med anslutningar, ventilationsanläggning samt grundinredning till reception, garderob, kafé och utställningsytor. Arbetet innebär bland annat monteringen av Ölandssten i golv, som utförs av Stenentreprenader i Hesselholm.

3000

▼ Kilo per kubikmeter är den ungefärliga densiteten för Årets sten diabas. En förklaring till den höga densiteten är att bergarten innehåller en del järn. Diabasen har bildats av magma som kristalliserats halvvägs upp till jordskorpanns övre skikt, och relativt snabb avkylning har gjort diabasen hård och tät.

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

FOTO: JOAKIM BERGSTRÖM

▼
”Vi har valt marmor från Kolmården för att vi vill jobba med ett rent material som tål mycket, slits vackert och lever. Och så vill vi lyfta fram det svenska.”

GABRIELLA GUSTAFSON
 PÅ TAF ARKITEKTER TILL DN.

Sidobordet på stadig marmorfot ingår i serien *Trotters*, framtagen av företaget Pieces och formgiven av Taf Arkitekter.

KRISTALLKLART

▼ I maj inleds byggandet av Kirunas nya stadshus, Kristallen. Henning Larsen Architects ligger tillsammans med Tema, WSP och UIWE bakom förslaget som vann arkitekttävlingen om utformningen. Byggnaden består av två delar, dels en yttre cirkel där stadshusfunktionerna ska inrymmas, dels en skulptural kristallik byggnad i cirkelns centrum där de offentliga funktionerna ska inrymmas.

– Detta ska vara Kirunas nya vardagsrum, säger Stefan Tyrbo vid WSP Byggprojektering till tidningen Byggingindustrin.

Torget utanför får samma funktion av mötesplats, och ett mönster av uppskjutande trianglar i ljus natursten ska påminna om isblock.

ILLUSTRATION: HENNING LARSEN ARCHITECTS

[Nedan] Bad och toalett med borstad och slipad Ölandssten i inredning och golv.

[Till vänster] Takbar med golv och bardisk av Ölandssten.

Gastrohotell i gråskala

▼ PM & Vänner öppnar Sveriges första gastrohotell i Växjö, med invigning till valborg. För designen står Jonas Lindvall A & D tillsammans med Arkitektbolaget i Växjö. Hotellet består av 74 rum och sviter. Per Bengtsson, källarmästare och grundare av PM & Vänner, har sagt att man vänder sig till gäster som vill ha det ”lilla extra”, utan att det ska behöva kosta så mycket mer. Ölandssten – borstad och slipad – används genomgående, bland annat på toaletter och som bänkskivor på rummen.

– Det är ett av de större stenprojekten i vår region. Per Bengtsson har själv varit väldigt engagerad i just valet av sten. Hela receptionsdisken är i sten, även baren på taket domineras av Ölandssten, säger Olof Thedin, arkitekt vid Arkitekttorget i Växjö.

Ett svenskt kulturarv

Gillberga Natur & Kulturbrott invigdes i höstas. Det öländska stenbrottet är i dag både ett kulturarv och en levande arbetsplats.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **ROLAND LARSSON**

FAKTA

Detta är kalksten Sedimentär karbonatbergart som till minst 50 procent består av kalciumkarbonat, huvudsakligen i form av mineralet kalkspat. Andra vanliga beståndsdelar är lermineral, svavelkis, järnspat, kvarts och kalcedon. Kalkstenar bildas antingen direkt genom organiska processer (till exempel revkalksten) eller indirekt genom ansamling och cementering av skal- och skelettresten, eller genom enbart kemiska processer.

Kulörer Kalkstenens kulör varierar mellan olika stenbrott, men också inom ett och samma brott. Kulörer finns i allt från ljus beige över olika nyanser av grått och gråbrunt till nästan svart. Nyanser av rödbrunt förekommer också. Fossil kan förekomma. Vid monteringen måste hänsyn tas till nyanserna för bästa estetiska resultat.

Geologen Jan Mikaelsson återkommer till ordet folkbildning, som han tycker bäst sammanfattar vad Gillberga Natur & Kulturbrott står för.

– Det handlar om folkbildning, inte forskning, säger han.

Jan Mikaelsson har själv under många år föreläst för både turister och ölänningar om betydelsen av den öländska berggrunden. Ett 4,6 meter långt rep tillhör de pedagogiska grepp han brukar använda för att ge besökarna perspektiv. Repets längd representerar jordens ålder. Människans tid rymms i fransarna i ena änden av repet.

– När kalkstenen bildades på södra jordklotet för 450 miljoner år sedan låg Öland ungefär där Sydafrika ligger i dag.

Samtidigt ser Jan Mikaelsson en möjlighet att föra ut ett större budskap.

– Många bergtäktsverksamheter hotas av nedläggningar. Men när väl människor kommer hit och får lära sig mer om kalkstenens betydelse ökar även förståelsen för den näring som bedrivs i hela Sverige.

NÄR GILLBERGA NATUR & Kulturbrott invigdes i slutet av september 2013 var det resultatet av ett drygt tioårigt arbete där Jan Mikaelsson varit en av förgrundsfigurerna. Han vittnar om en utdragen process med många myndigheter inblandade. Ledordet har varit ”geoturism”.

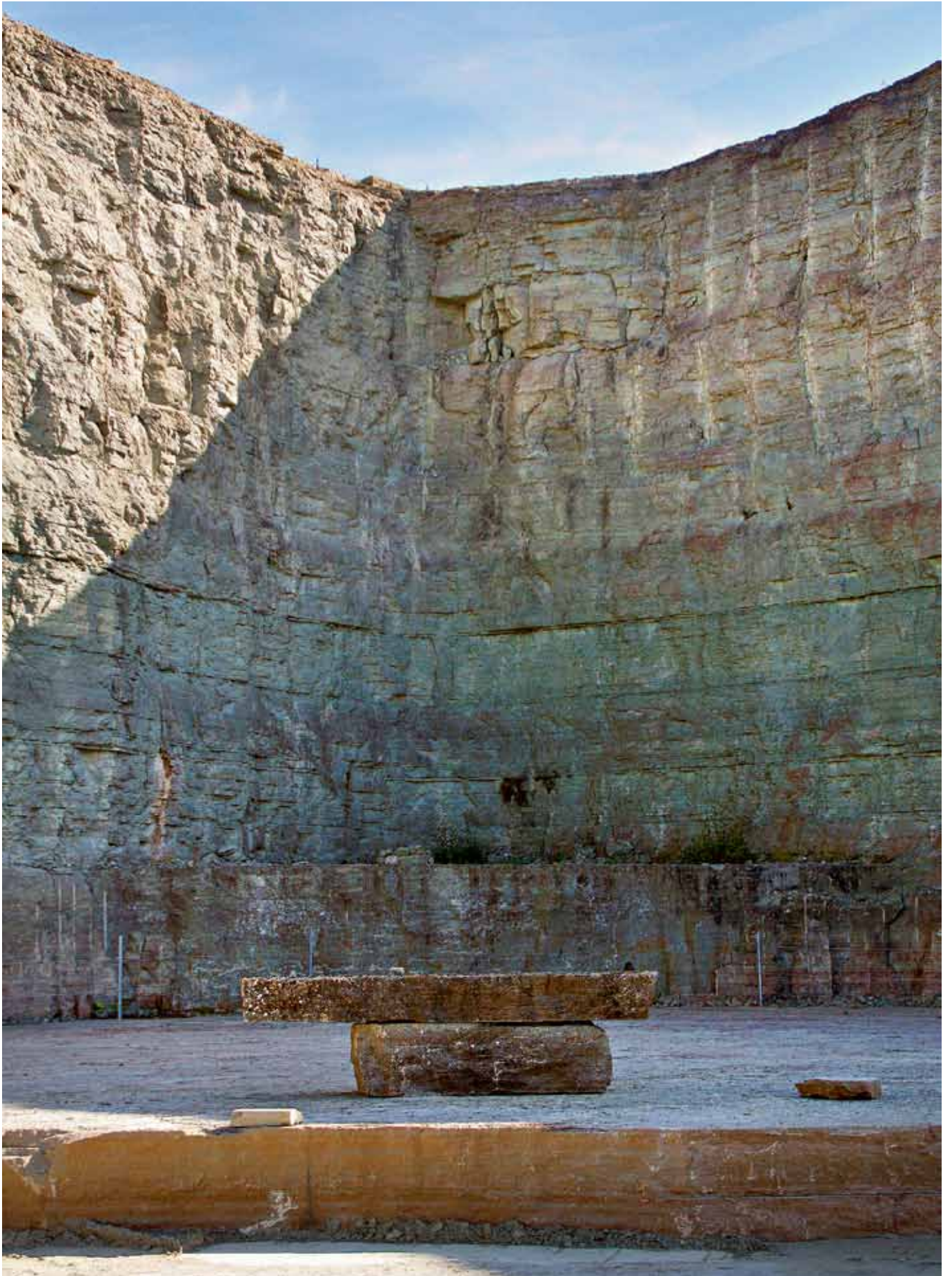
– Det har inte gjorts några tillbyggnader. Vi använder endast bergrummet och skyltar som undervisningsmaterial.

Mer behövs inte. Kalkstenen är i sig ett tillräckligt historiskt uppslagsverk.

– Entrén är en vandring i tiden, från nutid till planeten Tellus tillblivelse. Sedan kommer besökaren till själva bergbrottet och möts av mängder av information om kalkstenen. Vi berättar till exempel lite om regelverket kring fossiler. Många tror att det är bara att hacka ut och plocka med sig.

I dag ger den öländska berggrunden runt 150 personer sysselsättning. Jan Mikaelssons egen släkt har i tidigare generationer bedrivit verksamhet med koppling till den lokala stenindustrin.

– Jag sprang omkring här redan som barn, men många ölänningar har genom historien personliga relationer till stenbrytningen. ■

"Kritik är enklare att hantera om du får föra fram din egen åsikt först", säger Mats Pierrou.

Stenansiktet

Stenpriset 2013 gick till Stortorget i Gävle. Bakom utmärkelsen låg bland annat hårt arbete av kommunens tjänstemän för att försvara valet av högklassig och dyrare natursten.

– Vårt argument var hela tiden att gestaltningen enligt det vinnande förslaget skulle styra, säger Mats Pierrou, kommunens projektledare för ombyggnationen.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO LEIF JÄDERBERG

I april 2008 fick Gävle kommuns exploateringsingenjör Mats Pierrou bokstavligen hela upprustningen av Stortorget och Nygatan på sitt bord, sedan en kollega plötsligt hoppat av projektet.

– Det var bara att sätta sig ned och börja räkna igenom kalkylerna igen och se över kostnadsramarna. För är det något som jag har lärt mig under åren så är det att projekt med en dåligt upplagd ekonomi också ger ett dåligt resultat.

Och Mats Pierrou kunde ganska snabbt konstatera brister i budgetarbetet för Nygatan, samma sak för Stortorget.

– Det visade sig bland annat att man blandat betong med natursten för att få ekonomin att gå ihop. Och betongsten var inget som ingick i det vinnande förslaget. Det var bara att ställa frågan på nytt till styrgruppen: Vad ville man egentligen ha, det vinnande förslaget eller någonting annat?

Svaret från politikerna blev enhälligt: Gör enligt förslaget!

– Juryn hade särskilt framhåvt att det skulle vara just ett högklassigt material i natursten, säger Mats Pierrou.

Det låter som det var en ganska enkel process att komma fram till beslutet. Men det krävdes en hel del förarbeten och "lobbying", betonar Mats Pierrou.

– Och ska man bygga något som man verkligen vill ha så är det bättre att det får ta den tid som krävs.

Mats Pierrous erfarenhet av natursten var begränsad.

– Det var bara att sätta sig ned och börja ringa runt till bolagen för att få en bild av vad olika typer av sten kostade. Dessutom gjorde vi en jämförelse mellan svensk och utländsk sten, även olika typer av behandlingar.

Styrgruppen besökte även Stockholm för att skaffa sig en bild av hur en flammad sten kunde se ut i torgmiljö.

– Vi kom fram till att vi ville ha flera nyanser för att få liv i ytan, säger Mats Pierrou.

När man fått fram vad det kostade att lägga stenen, var det bara att lägga på materialkostnaden. Enligt styrgruppens egna

mötesanteckningar från juni 2008 innebar tävlingsförslaget att man hamnade 8–9 miljoner kronor över den ursprungliga budgeten för Stortorget.

– Det var mitt i lågkonjunkturen och jag förstod direkt att information skulle bli avgörande för hur beslutet skulle tas emot: vi skulle ju peta i stadens hjärta.

Till råga på allt hade kommunens informatör just slutat.

– Det var svettigt ett tag, men det kom in en jättebra ersättare och vi kunde ganska snabbt komma i gång med informationsarbetet. Mycket handlade då om att nå ut via lokala medier. De är ju också intresserade av att sprida information som är angelägen för alla, säger Mats Pierrou.

Det var framför allt viktigt att agera proaktivt, understryker han.

– Kritik är enklare att hantera om du får föra fram din egen åsikt först. Lyft fram vad som är positivt och var tydlig med vilka problem som kan uppstå. För du får alltid kritik en sådan här gång, oavsett vad du gör. Den negativa kritiken som vi fick inledningsvis vände efter bara några månader.

Gävle kommun hade också fått kritik för stenval tidigare. I samband med rondellbyggen 2006 användes importerad kinesisk sten. Det uppmärksammade lokalpressen i samband med att riksmidierna satte fokus på arbetsvillkoren i de kinesiska stenbrotten.

I den efterföljande debatten fick Mats Pierrou gå i svaromål och försvara beslutet utifrån den gällande lagstiftningen om upphandlingar.

– Den erfarenheten hade viss betydelse, men var inte avgörande för besluten för torget. Vårt främsta argument var just gestaltningen enligt det vinnande förslaget. Det var samma argument som vi använde när vi den här gången uppvaktades av importörer av kinesisk sten. ■

svart GULD

Kärt barn har många namn. Det svarta guldet. Sveriges egen marmor. Stenarnas Rolls-Royce. Svensk diabas har av Stenindustriförbundet utsetts till Årets sten 2014.

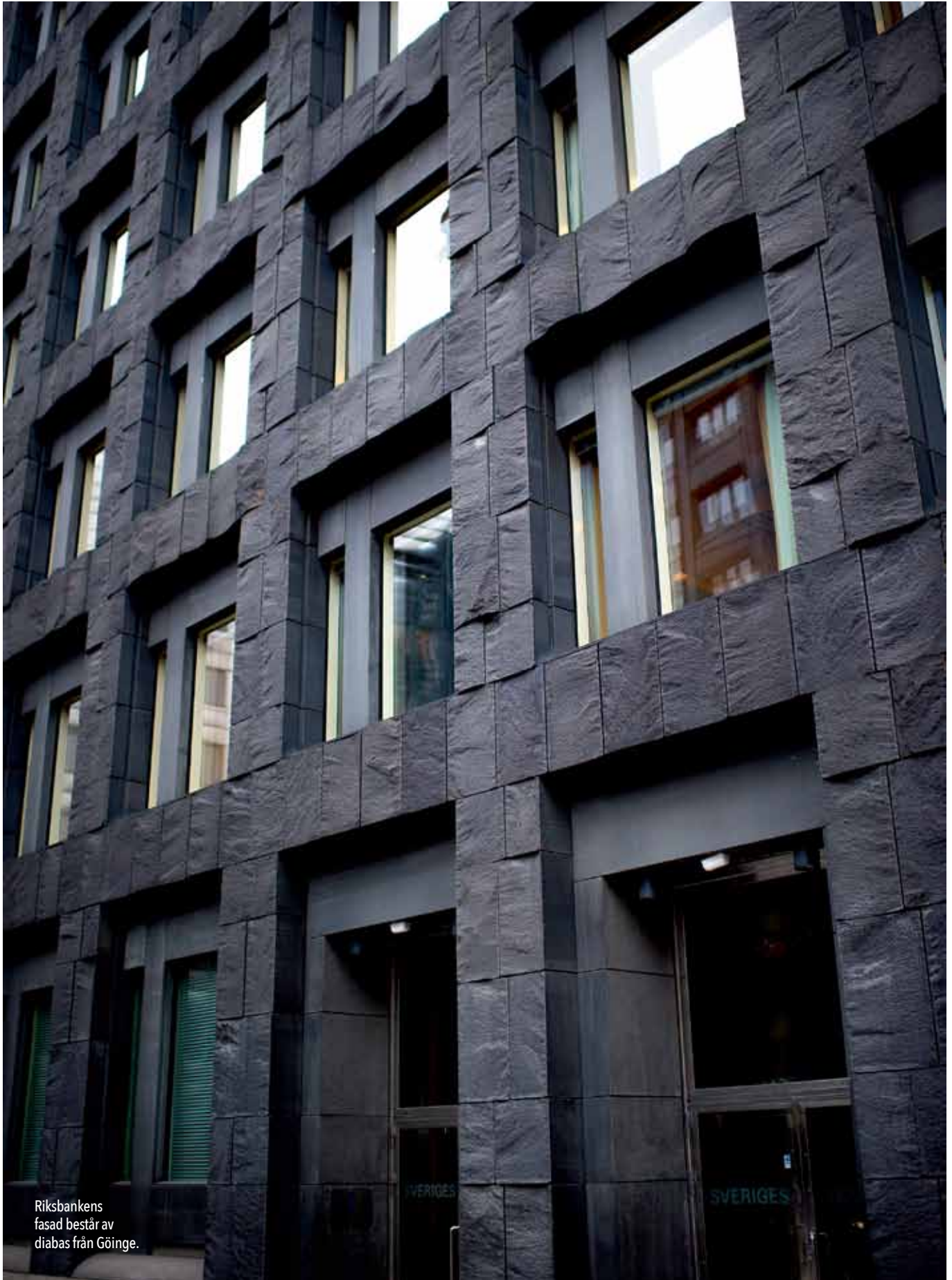
TEXT **PETER WILLEBRAND**

”Det finns fortfarande en utbredd föreställning om att marmor skulle vara mer exklusivt än diabas när det i själva verket är tvärtom.”

ROLF LUNDMARK, NATURSTENSKOMPANIET

FOTO: ANNARUTFRIDHOLM

Riksbankens
fasad består av
diabas från Göinge.

FOTO: STÉFAN ESTASSY

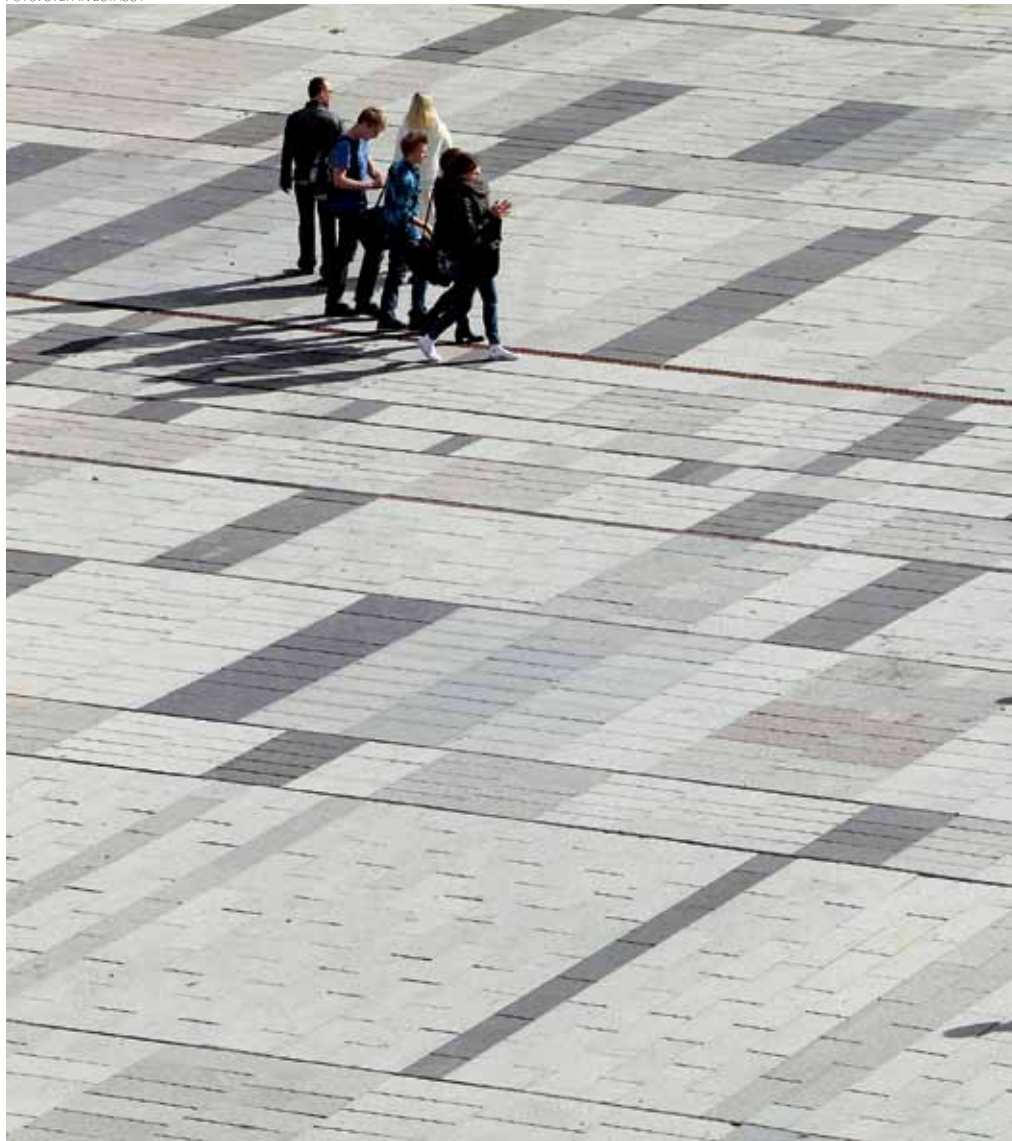

FOTO: PETER WILLEBRAND

Del av skulptören Ebba Matz verk *Déjà vu* i Dragarbrunnsparken i Uppsala. De sittvänliga diabasblocken har blankpolerad ovansida och grovhuggna sidor.

Det kanske mesta givna valet, och i någon mening även det mest svenska. Samtiden har alltid kunnat spegla sig i den svarta diabasens blankpolerade yta.

I slutet av 1800-talet gav fyndigheterna runt trakterna i mötet mellan i Skåne, Blekinge och Småland upphov till en ny och lönsam näring som minskade utvandringen till Amerika från de små samhällena i bygden. Under andra världskriget kom de stora beställningarna från ett självförhålligande Nazityskland, som byggde monument över sina gärningar. Det upphörde först när Tredje Riket föll samman, och när det av kriget ödelagda Europa skulle rustas igen behövdes i första hand byggnadsmaterial som gav tak över huvudet – inte monument.

– Diabas fick en lite dålig klang några årtionden efter andra världskriget, just för att den kopplades samman med alla monument som hade rests i samband med kriget, säger Rolf Lundmark, vd för Naturstenskompaniet.

Några årtionden senare fick ett annat historiskt omvälvande skede motsatt verkan:

– När muren föll och kalla kriget fick ett slut öppnades marknaden för diabas åter upp mot östblocket. Det har framför allt handlat om en ökad export av gravsten.

Blickar man innanför nationens gränser så är Riksbankens fasad Sveriges hittills mest kända byggnadsverk med koppling till diabas. Även den bär samtida historiska vittnesbörd. Riksbanken blev arkitekten Peter Celsings sista stora uppdrag. Han hade tidigare bland annat ritat Kulturhuset i anslutning till det kritiserade Sergels Torg. När Riksbanken, vid intilliggande Brunkebergstorg, stod klar 1976 hade budgeten sprängts med råge och en av de största orderarna av diabas från Göinge hade levererats. Men det var inget som Peter Celsing själv fick uppleva. Han hade avlidit två år tidigare, i sviterna av en hjärntumör, endast 54 år gammal.

Det är heller ingen tvekan om att svensk diabas står för en exklusivitet som kräver budgetutrymme. Å andra sidan har den unika egenskaper, i både nyanser och hårdhet. Diabasen tillhör de magmatiska bergarterna, på samma sätt som granit. Den för

FOTO: NATURSTENSKOMPANIET

Vävmönstret på Stortorget i Gävle – som fick Sienapriset 2011 och Stenpriset 2013 – har skapats genom kombination av natursten i olika färgnyanser: Brännhult diabas, Flivik mahogany och Bohus grå tossene.

Raoul Wallenberg-monumentet *Hope* (1998) av Gustav och Ulla Kraitz vid FN-högkvarteret i New York består av fem diabaskolonner på upp till sju meter, en diplomatportfölj i brons samt ett blått keramikklott, en symbol för det hopp Wallenberg representerade för många.

stenen typiska svärtan kommer från pyroxen och små korn av järn- och titanoxid.

Stenens hårdhet och höga densitet hänger samman med den hastiga nedkylningen och de relativt höga järnhalterna.

– Det finns fortfarande en utbredd föreställning om att marmor skulle vara mer exklusivt än diabas när det i själva verket är tvärtom, konstaterar Rolf Lundmark.

Något som också påverkar exklusiviteten är tillgången. Det är omvittnat svårt att bryta stora diabasblock ur en åder, och man måste gå allt djupare i de befintliga brotten.

– Gångarna närmar sig 80 meters djup och vi räknar med att runt 5 procent av vad vi bryter går att använda kommersiellt, säger Joakim Steen, marknadsansvarig på Emmaboda Granit, som har levererat diabas till Swedbanks nybyggda huvudkontor i Sundbyberg.

Begränsningarna i storlek har också gjort att en stor andel av den diabas som bryts blir gravstenar. Japan är ett exempel på ett land som är en stor importör av svensk diabas.

– Exporten till Japan är ett direkt kvitto på den höga kvalitet som svensk diabas håller. Japanerna har väldigt höga krav på stenens struktur, säger Joakim Steen.

Det ökade intresset för inredning har också drivit upp intresset för att använda diabas i hemmet. Hårdheten gör den särskilt lämplig för bänkskivor i köket.

Diabas är även en sten som konstnärer och smyckestillverkare ofta använder.

– Den är inte minst populärt för att det går att få sådana nyanser, säger Joakim Steen.

Skulptören Pål Svensson har gjort flera verk i diabas. När han i början av 80-talet för första gången kom i kontakt med stenen var han elev på Valands Konsthögskola och gick en kurs i Sibbhult. Diabas är sedan dess hans favoritsten.

– Den är stenarnas Rolls-Royce, säger han utan tveka.

Pål Svenssons klotformade skulpturer i diabas har blivit

Bronsmonumentet *US Marine Corps War Memorial* i Virginia, USA, har en sockel av diabas från Örkened i nordöstra Skåne.

▲ I Moodgallerian i Sahlénhuset i Stockholm har man arbetat konsekvent med flammad Brännhultsdiabas i fasad, murar och trappor. Golvet består av grå Bohusgranit med flammad yta.

något av hans signum. 1996 gjorde han den moderna klassikern *Sprungna ur* som står i Wanåsparken i Östra Göinge. Den blev sedermera ett känt frimärksmotiv.

Pål Svensson, som även har samarbetat i större projekt med landskapsarkitekten Thorbjörn Andersson, gillar särskilt de stora kontrasterna och nyanserna som går att uttrycka med diabas.

– Du kan gå från rätt ljusgrått till de blanka och polerade mörkaste svarta, säger han.

Densiteten och hårdheten ger också egenskaper som gör att diabasen står emot slitage betydligt bättre än många andra stenar.

– En sten ska representera något bestående. Med diabas kan man till exempel arbeta med vinklar i 60 grader som står emot en skateboardåkare i Malmö centrum, säger han.

Även skulptören Ebba Matz utgick från diabas när hon för några år sedan anlätades för att arbeta med gestaltningen i samband med att Dragarbrunnstorg i Uppsala fick ett helt nytt utseende. White landskapsarkitekter hade ritat en markbeläggning som bestod av plattor – 50 x 50 cm – som täckte hela torget.

Ebba Matz eget verk *Déjà vu* består dels av figurer i rostfritt stål nedfrästa i plattorna, dels av sittbara skulpturer i diabas.

– Jag arbetade parallellt med mitt förslag till torget. Valet av diabas var naturligt, jag ville ha skulpturerna i samma material som plattorna. För mig lockade diabasens svärta, och att den har så olika uttryck beroende på hur den bearbetas. Jag tycker att den får ett spännande djup när skulpturerna är blankpolerade på ovansidan, som en kontrast till de råkuggna sidorna, säger Ebba Matz.

Swedbanks nya huvudkontor i Sundbyberg i Stockholm är ett av de största byggprojekten i huvudstaden under senare år – cirka 2 500 arbetsplatser och 45 000 kvadratmeter, när kontoret beräknas vara helt inflyttningsklart lagom till sommaren.

Danska 3XN står, i samarbete med Humlegården Fastigheter, bakom projektet. 3XN:s grundare Kim Herforth Nielsen har vitt-

FOTO: CHRISTER KJELLÉN

Sveriges ambassad i Berlin har fasad av svart polerad diabas från Emmaboda Granit.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS/CC-BY-SE/BENGT OBERGER

Pål Svenssons *Sprungna ur* (1996) i Wanås skulpturpark består av ett polerat diabasklot omgivet av diabasskärvar.

”Vi hade kunnat få en finländsk diabas till ett något lägre pris, men samtidigt fanns det ingen anledning att inte välja svensk diabas en sådan här gång. Den har en jämnhet och en mörk djärvhet som jag personligen verkligen gillar.”

SOFIA NYLÉN, LAND ARKITEKTUR

nat om hur viktigt det är att kontoret blir ”en öppen social miljö”. Det handlar bland annat om att knyta samman den externa och interna miljön, förklarar han. Natursten – i form av svensk diabas – är en bokstavlig byggsten för att åstadkomma den känslan.

– Diabas har den färg som vi var ute efter och som ger byggnaden sitt rätta arkitektoniska uttryck. Samtidigt har den andra positiva egenskaper, som att den är solid och lätt att rengöra, säger Kim Herforth Nielsen.

3XN samarbetar med Land Arkitektur när det kommer till gestaltning av landskapet kring kontoret. Sofia Nylén är en av Lands delägare och har varit ansvarig landskapsarkitekt i projektet. Även hon betonar den sammanhållande känslan mellan miljön inom- och utomhus som man åstadkommer med hjälp av natursten. Och det handlar inte bara om Swedbank, understryker hon.

– Vi är också anlitade i det parallella projektet som innebär stora förändringar i andra delar av Sundbybergs centrum, med ombyggnader och tillbyggnader av hela kvarter. Där används

bland annat gatsten för att skapa en sammanhållen känsla. Huvudkontoret ska vara en del av samma miljö, säger hon.

Genom att använda olika typer av ytbearbetningar av diabas har man uppnått en kontinuitet i övergången från inomhusmiljön till utomhus.

– Diabas ger ett mörkt golv. Vi har arbetat med blästrad, krysshamrad och flammad sten för att få fram nyanserna. Ju längre bort från inomhusmiljön, desto rårare ton.

Men det handlade inte bara om känslan. Testresultat från SP, Sveriges Tekniska Forskningsinstitut, understödde också de rena praktiska fördelarna med att välja diabas.

– Det är en sten som klarar stora påfrestningar och tuffa miljöer, som vårt kalla klimat.

Ett högre pris kan alltså motiveras ur hållbarhetsperspektiv.

– Vi hade kunnat få en finländsk diabas till ett något lägre pris, men samtidigt fanns det ingen anledning att inte välja svensk diabas en sådan här gång. Den har en jämnhet och en mörk djärvhet som jag personligen verkligen gillar, säger Sofia Nylén. ■

UR BERGET

Konsthallen Artipelag är ett av arkitekten Johan Nyréns sista verk. Ett stort stycke arkitektur som växer ur skärgårdsnaturen på en klippa på Värmdölandet. Projektet har bland annat handlat om att anpassa det stora programmet med konsthall, artbox och restaurang till den platsen.

TEXT **BENGT ISLING** LANDSKAPSARKITEKT LAR/MSA FOTO **CHARLIE BENNET**

Det bygger på en donation från Björn Jakobson, grundare och ägare av Babybjörn. Björns tanke är att bjuda tillbaka för alla besök på vackra platser världen runt, som han gjort på sina affärsresor. Det är hans kärlek till skärgården och konstintresset som har fött idén om konsthallen som kombineras med restaurang och hotell.

I Artipelag ska natur och kultur vävas samman till en helhetsupplevelse för besökare från när och fjärran. Björn har ett genuint intresse för platsens sten och berg, som det gällde för oss på arkitektkontoret att ta tillvara.

Det var Björns idé att spara ut klip-

pan i restaurangen, som också syns i toaletterna en våning ned. Berget finns även kvar i ett rum under konsthallen i byggnadens nordvästra hörn som har utsikt över Baggensfjärden.

Genomgående är golven i byggnaden av slipad betong men det ligger Norrvangekalksten i matsalens paviljonger och i trapporna. På toaletterna ligger finslipad Nero Assoluto Z.

BERGET ÄR ÄVEN närvarande på byggnadens båda entréplatser. På den övre entréplatsen finns en klippa ursparad i den platsgjutna ytan. Den nedre entrén, där de karaktäristiska gångbryggorna

landar, avgränsas på ena sidan av berg med en slät sprängkant. På andra sidan ligger utvalda stenar i slänten upp mot uteserveringen.

Mycket berg har sprängts bort för att få byggnaden att passa in i naturen. Ur schaktmassorna har sten sorterats för olika användningar.

SORTERAD SPRÄNGSTEN används i en glacismur som avgränsar lastgården. Stora block ramar in parkeringsplatserna. Konsthallens tak har panorama-utsikt. Där finns även en lekabyrint av moränblock och där kan man skåda stjärnor nattetid. ■

FOTO: ROBERT STRANGE

Toalettgolv av finslipad Nero Assoluto Z. Stora homogena handfat i samma material med polerad översida och råkilade sidor. I bakgrunden syns undre delen av berget som sticker upp i restaurangen. Berget är borrarat med tät söm.

FOTO: ROBERT STRANGE

Den ljusa och välkomnande entréhallen med utsikt över trädtopparna och Baggensfjärden. Trappa av normalslipad Norrvangekalksten.

I restaurangen sticker ett stycke urberg upp, slipat av istid och Östersjöns vågor.

FOTO: ROBERT STRANGE

Skifferplattor ligger på terrasser kring byggnaden och som gångstråk på taket.

Projekt Artipelag, Hålludden, Värmdö.
Byggherre Artipelag AB.
Arkitekt Nyrens Arkitektkontor AB genom Johan Nyren (ansvarig), Lukas Thiel (handläggare). **Medarbetare:** Staffan Hillberg, Peter Karlsson, Viktor Kjellberg, Måns Kärnekull, Karin Nyren, Fabian Pyk, Oscar Pyk, Haldur Rohtla, Ebba Sjödahl, Gunilla Stenberg, Carolina Wikström och Mårten Ubbe.
Landskapsarkitekt Nyrens Arkitektkontor AB genom Bengt Isling (ansvarig) och Daniel Ericsson (handläggare).
Projektering FRAM arkitekter AB genom Dubravka Vujadinovic (ansvarig), Karin Lundberg (handläggare) och Karin Gärdenäs.
Entreprenör Peab Sverige AB.
Stenleverantörer Naturstenskompaniet AB, Ölandssten, Nero Impala, Nero Assoluto Z och Kashmir White. Slite stenhuggeri AB, Norrvange kalksten.

Taket glider sömlöst över i fasad. Båda täcks av takskiffer Samaca 49, i 300 x 600 mm.

Materialen har ett starkt eget uttryck samtidigt som de låter byggnaden integreras i landskapet.

Natursten ger identitet

En lång analysprocess gav en självklar placering: på en sluttnings början, vid sidan om kyrkan, längs gatan. Det löste logistiska frågor samtidigt som kyrkan förblev huvudbyggnad och nya stråk och platser kunde skapas.

TEXT & FOTO **JOAQUIM TARRASÓ**/ARKITEKT SAR/MSA

BYGGNADEN ERBJUDER EN sekvens av rum i rörelsen från yttre till inre miljö, från det allmänna till det privata.

Besökaren leds framåt i en komposition som viker av, växer och öppnar upp. En förplats bildar entré och övergång till den inre salen.

Salen är för upp till fyrtio besökare, men ambitionen är att den aldrig ska kännas ödslig, inte ens vid de tillfällen då bara ett fåtal personer närvarar.

Ett av de första intrycken och inspiration för projektet var stenmuren runt kyrkogården. De är vackra och karaktärsfulla konstruktioner och ett

arv från tidigare generationer. Stenen är oskiljaktig från platsens identitet – ett slitstarkt, tidlöst, unikt material där varje sten är speciell.

STEN HAR FÖRMÅGAN att integrera landskap och arkitektur – helt naturligt.

Formaliseringen av byggnaden är en personlig tolkning av den lokala byggnadstraditionen. En limträkonstruktion och karaktärsfulla ytmaterial: granit, skiffer och trä som kommunicerar med varandra för att ge en naturlig och nära relation mellan användarna, byggnaden och dess omgivning. ■

FOTO: MARTIN SKREDSVIK

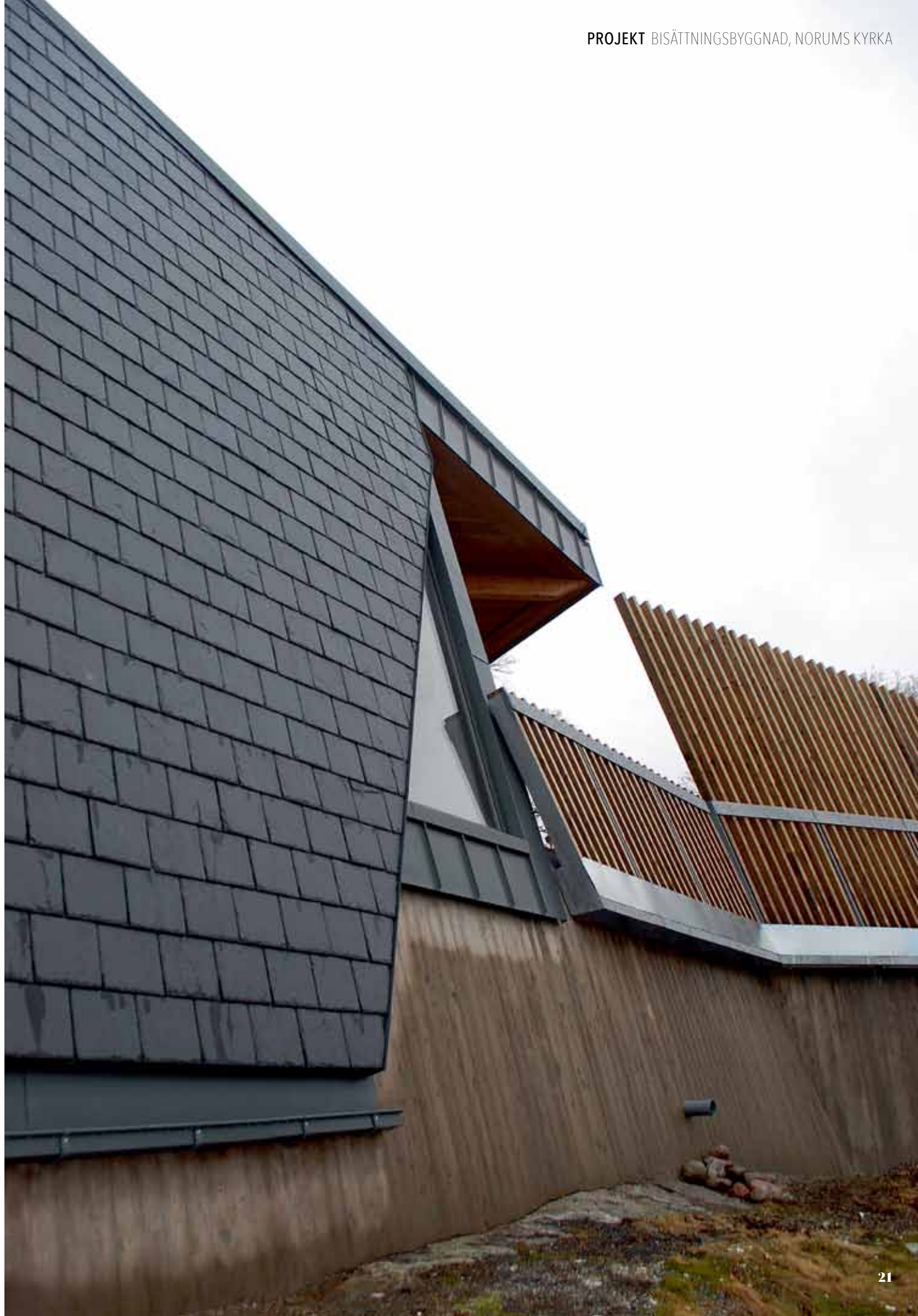

Graniten återfinns både i golvet och i markbeläggningen utanför.

STENFAKTA

Tak Takskiffer 300 x 600 mm, Samanca 49. Skiffern är monterad på läkt med stormkrok i så kallad dubbeltäckning.

Golv Golv av granit, storlek 300 x 600 mm. Bohusgranit typ Ävja ljusgrå, flammad och slipad.

Budbäraren

Det här handlar om sten och människor. Sten som hantverk och konstnärligt uttryck, men också sten som budbärare för historia, mänskligt arbete och ett bättre samhälle. Allt detta hänger ihop i landskapsarkitekten Thorbjörn Anderssons värld.

TEXT **PETTER EKLUND** FOTO **ANNA RUT FRIDHOLM**

Först lite fakta. Thorbjörn Andersson har arbetat med landskapsarkitektur i över 30 år och är idag vår mest erkända landskapsarkitekt, även utomlands. Hans parker, torg och trädgårdar befolkas och upplevs av tusentals människor varje dag. I alla dessa miljöer har naturstenen en självklar plats. Det skånska urberget, Bohuslans granit, gnejs och diabas, berggrund förvandlad till upplevelse.

Om man tänker på en plats, är det minnet av den som är viktigt. Flera av Thorbjörn Anderssons platser – man kallar dem gärna så – ger starka minnesupplevelser, det är platser som finns kvar i själen när man lämnat dem, platser att längta till: Dania-parken och Hyllie torg i Malmö, industrilandskapet Holmens bruk i Norrköping, Sjövikstorget i Stockholm, Campusparken i Umeå. Hans senaste arbete på ett campus, vid Textile fashion center i Borås, är en 110 meter lång utrullad "matta" av granit och gnejs som både skapar ett rum och markerar platsens berättelse.

Vintern 2014 är det full fart framåt med ett flertal projekt på gång, ändå verkar Thorbjörn Andersson helt fridfull när vi möts några våningar upp i Swecohuset, före detta Svenska Dagbladets tegelgigant, ritad av Anders Tengbom 1960. Här har Thorbjörn sin bas, anställd men autonom bland 15 andra landskapsarkitekter i det väldiga företaget.

– Jag flyter fritt, har inget personalansvar, vill inte grubbla på lönebilder och medarbetarsamtal och sånt.

Han pratar om popmusik och berättar om sin fascination för korsstygn. Han har en bekant som arbetar i tekniken och Thorbjörn beställer popcitat, nu senast ett Smithscitat i brodyr som julklapp åt sin dotter: Please, please, please let me get what I want.

Vi pratar om kvalitet och hantverk, både i korsstygn och popmusik och kommer osökt in på natursten, ett annat poetiskt material, och varför den är så viktig. Thorbjörn har, efter alla år i branschen, koll på de flesta svenska stenbröten. Favorit är Bjärlov, med en fältspatrik granit med varm känsla.

– Natursten och framförallt granit är intressant för att det finns en slags uppoffring i att använda det. Du måste leta upp den, du måste välja din bergart, du måste bryta den, bearbeta den, säger han och berättar om det mödosamma arbetet att skapa "Spejarna", ett slags stentråg som sluttar mot vattnet i Daniaparken. Murarna är av kallmurad granit, bruten i nordöstra Skåne. Varje enskild sten är uppsatt i en hall, numrerad, nedmonterad och körd på lastbil till Malmö.

– Det finaste man kan ge idag är ens personliga engagemang och naturstenen representerar ett arbete, ett hantverk. Det är en slags korsstygnsestetik.

Thorbjörn arbetar främst med materialets ytverkan och karaktär, det sätt stenen brister på.

– Graniten är det nästan hårdaste material vi känner och då ska man lyssna på det. Jag gillar det inneboende motståndet. Det ska synas att natursten är ett svårt material att hantera. Jag tror att all kultur måste ha ett slags motstånd, det ska finnas en strävighet.

Han talar om hantverk som värdesätts på ett nytt sätt idag, i en vid skala från stenhuggeri till trendigt surdegbröd.

– I Skåne där jag kommer ifrån, pratade man förr om "köpebröd" som var finare än hembakt. Nu håller den inställningen på att vända och det händer med stenen också. Den representerar ett arbete som ger pondus och omsorg till anläggningarna. Det märks att någon har velat betala för naturstenens besvärliga resa.

Ursprung är viktigt idag. Vi vill ha reda på tillverkningsland, vill ha närproducerat och lokal produktion. Trenden har nått

"I Skåne där jag kommer ifrån, pratade man förr om 'köpebröd' som var finare än hembakt. Nu håller den inställningen på att vända och det händer med stenen också. Den representerar ett arbete som ger pondus och omsorg till anläggningarna."

stenbrotten och uppenbarat naturstenens speciella kvaliteter, olika sten från olika brott, självklart för dem som jobbar där, men för beställare och arkitekter är det ett äventyr som är ganska nytt. Det är stor skillnad på svenska graniter och de utländska. Många av de indiska, portugisiska och kinesiska graniterna har fina kvaliteter men ett annat korn, och spricker inte likadant.

– Mycket talar för att vi inte får den bästa stenen från Kina. Den behåller de själva. Jag har haft mycket bekymmer med kinesisk granit, säger Thorbjörn och berättar om de kinesiska stenbrotten som domineras av manuellt arbete. Arbetarna bor ofta i stenbrotten, arbetar sju dagar i veckan. Kinesisk granit är 30 procent billigare än svensk, men vetskapen att människor förmodligen far illa i produktionen är inte okej.

– Tanken på att granit skeppas runt hela jorden till vårt stenrika land är absurd, anser han.

Thorbjörn Andersson har på de senaste tio-femton åren ritat 15–20 torg och parker i större skala. Efter tjugo års arbete slog han igenom, om man talar med popstermer, med Daniaparken 2001, en av landets mest stiligt spännande havsparken, längst ut i hörnet av Västra hamnen i Malmö, med vid utsikt över den danska kusten och Öresundsbron.

– Det är svårt att misslyckas på en sådan plats. Men det gäller att inte slarva bort kvaliteterna. En amerikansk kollega säger: "If there is a sky, it's mine". I Daniaparken är det verkligen en väldig himmel och parken lever på sin horisont, ett enormt rum.

Parken är också ett symbolbygge för det nya Malmö, som har växt från en lamslagen varvsstad utan varv till en lärdomsstad med högskolor och kommunikationer i det dynamiska Örestad.

Det startade med bomässan Bo01 och allt var bråttom. Thorbjörn kom till en övergiven parkeringsplats för en Saabfabrik som hade lämnat staden efter knappt två års produktion. Hela Västra hamnen är en utfyllnad, inklädd i en stenskonung som då hindrade utsikten mot vattnet. Thorbjörn och hans medhjälpare, då på den stora arkitektbyrån FFNS, en av föregångarna till Sweco, ritade parken som byggdes snabbt.

I dag är den en prisbelönt klassiker med sin dramatiskt utskjutande "trampolin" som en skeppsbog, ett väldigt stenbord fem meter över havet, med gräsytor och uterum, en regisserad upplevelse med drag av uråldrig kultplats som Malmöborna tagit till sina hjärtan.

Det nya Malmö vaknade med Daniaparken, som visade vad som var möjligt med landskapsarkitektur i en industriell ödemark. Andra städer förvånades, "Vad händer i Malmö?", reste dit och inspirerades av känslan av öppen stad. En ny kvalitetsnivå hade satts på svensk landskapsarkitektur.

Iurbaniseringens dagar konkurrerar städerna med stads-kvalitet och det satsas mycket mer på torg i dag än för 20 år sedan. Thorbjörn har sett hur budgetarna i hans arbeten har växt exponentiellt. Staden är ingen produktionsmaskin längre, utan en rekreations- och livsmiljö.

– Folk gillar att sitta på kaféer, träffas och flanera utan att känna långträdare passera bakom ryggen. Ganska basalt egentligen.

Staden som livsmiljö är ett ganska nytt svenskt fenomen. Förr lämnade vi den, flydde till sporstugor och sommarkåkar eller reste utomlands för att uppleva mysiga miljöer från en tid innan bilen kom. När Thorbjörn började praktisera i Stockholm på sjuttioalet fanns en uteservering i Stockholm, pizzeria Piccolino på Mynttorget. I dag finns det över 2 000 tillstånd för uteserveringar. I det ökade intresset för det offentliga rummet har naturstenen sin viktiga plats.

– Den ger kvalitativ stomme åt en miljö. Du har vunnit en halv seger redan genom att använda natursten.

Ett exempel är Thorbjörn Andersson-ritade Hyllie torg i Malmö, som nominerades till Sienapriset 2013 och har hyllats internationellt. Där ligger 19 000 kvadrat svensk Tossenegränit, ett exklusivt golv av Bohusgranit, lite svalare i karaktär än de skånska graniterna. Thorbjörn, med ett gäng av Swecomed-arbetare, studerade ett tjugotal graniter, finska, portugisiska och kinesiska, men kom ändå fram till att den svenska, närproducerade var bättre, trots det högre priset.

En av hans senaste stenskapelser finns vid Borås Textile Fashion Center. En 110 meter lång och 11 meter bred "matta" med granit och gnejs, ljusgrått, mörkgrått och rött som bildar ett slags textilt mönster, påminnande om jacquardteknik. Miljön stod klar hösten 2013. Thorbjörn Andersson och medarbetare får allt fler uppdrag för campusmiljöer.

– Det är yttre miljöer som inte är hierarkiska rum, utan studentsociala platser ämnade för samtal mellan lärare och studenter, forskare och lärare. Nu har detta äntligen kommit till Sverige.

Att samhället bildas på torget, ekar av grekisk urdemokrati och är en viktig kraft i Thorbjörn Anderssons arbeten.

– Det offentliga rummet är en arena för demokrati och samhällskänsla. Ska man ha ett samhälle måste du konfrontera, prata och lösa saker tillsammans.

Just känslan av att viktiga platser tillhör medborgarna, att alla har tillträde, har gett några av den nya arkitekturens bästa verk, till exempel Operahuset i Oslo, ritat av Snøhetta, som bokstavligen tar emot människorna som kan gå omkring på huset som på ett berg mellan hav och himmel, en genialt enkel lösning med djupa demokratiska poänger.

Thorbjörns kollektiva syn bottnar i hans uppväxt i Lunds vänstervåg på sjuttioalet.

forts på s. 28

LÄS MER
THORBJÖRN ANDERSSONS
FEM FAVORITPROJEKT S.28-29

5 FAVORITER

THORBJÖRN ANDERSSON VÄLJER BLAND EGNA PROJEKT.

- 1.** Hyllie torg i Malmö, invigt 2011. Ett golv av granithällar Tossene storlek 2 x 1 meter, totalt 12 000 kvm, en av de största sammanhängande granitytorna i landet. Hällarna ligger på en skelettjord med 28 st bokträd, 30 år gamla, planterade i slitsar.
- 2.** S:t Sigfrid minneslund, Borås, invigd 2013. Murar i råkilad Bjärlövgranit, skulptur av Pål Svensson med ovanyta i polerad diabas.
- 3.** Sjövikstorget, Årstadal, Stockholm, invigt 2009. Hela torget lutar 3% för att möta vattnet. Golv av två olika grå graniter, murar av flammad Bjärlöv.
- 4.** Daniaparken, Malmö, invigd 2001. Rik naturstensanvändning i murar och ytor bland annat Hallandsgnejs, Bjärlöv, Näsing.
- 5.** Borås Textile fashion Center, invigt 2013. En matta i jacquardmönster av två sorters grå granit samt mellanlägg av Hallandsgnejs. Mattan är 110 meter lång och 10 meter bred.

”Livet är lite enklare. Jag behöver inte stå med mössan i hand längre.”

– Det var musik och litteratur överallt och det var självklart att man måste göra något som var större än sig själv. Utgångspunkten var att vi skulle förbättra världen. Det var ett rimligt mål, säger han, skrattar lite förläget, som man gör åt ungdomstiden, men med åren har den världsförbättrande visionen visat sig vara en central grund i hans arbeten. Efter funderingar på konstnärsbanan, valde han det tryggare yrket landskapsarkitekt, som var ett sätt att bidra till samhället och samtidigt få arbeta konstnärligt. Att arbeta med det offentliga och det gemensamma var ett slags konkret världsförbättring. ”Det gäller även idag. Att komma till en plats och se att folk gillar att vara där, det är min största tillfredsställelse.” Därför jobbar han mest med kommunala projekt, torg, parker och offentlig miljö.

Han utbildades på Sveriges Lantbruksuniversitet på Ultuna i Uppsala och på skolan i Alnarp, gick ut 1981. Det var en dyster tid för en ambitiös landskapsvalp. Torg var parkeringsplatser och parker var ytor i väntan på exploatering. Asfalt var baskvaliteten.

– När det skulle vara fint använde man betongplattor, i något enstaka fall kunde man få vissa inslag av granit eller skiffer.

Det var svårt att försörja sig. Thorbjörn hade studielån upp till öronen och kände att det inte var möjligt att stanna i Sverige. Han letade i tidningar och böcker efter platser med högre ambitionsnivå, hittade spännande projekt i Kalifornien, till exempel

konstnärsparet Christo och Jeanne-Claudes kända verk *Running fence*, ett draperi som under 14 dagar 1976 sträckte sig fyra mil över Kalifornien och ner i Stilla Havet. Thorbjörn reste till The Bay Area, ”jag flydde mer eller mindre”, och arbetade ett år på ett arkitektkontor i San Francisco. Amerikanerna har en starkare tradition av att vistas ute i städer. I Sverige är vi i naturen, går på promenader, åker skidor, men att vara ute i stadens landskap är en kort tradition här.

Thorbjörn kom också i kontakt med Land Art-rörelsen, de konstnärer som på 1960-talet hade ledsnat på de allt mer kommersiellt drivna gallerierna och istället arbetade konstnärligt direkt med landskapet. Konstnärer som Christo, Robert Smithson, Michael Heizer och andra betydde mycket för amerikansk landskapsarkitektur. Uppiggad av allt detta återvände Thorbjörn till Sverige, bara för att återigen stängas mot den betongbastanta byggbranschen. Men han hade nu upplevt andra verkligheter, sett vad som var möjligt och startade därför en tidskrift med tre kamrater, *Utblick Landskap*, som under åren 1984–2000 kom att bli en allt viktigare röst för den svenska landskapsarkitekturen.

– Det var en hobbyprodukt. Vi var 28–29 år gamla, fick inget betalt, men kunde ringa vem som helst, till exempel Slas eller Ivar Lo Johansson och be honom berätta om sin bok *Kungsgatan* och landsbygdsfamiljernas inflyttning till Stockholm.

På den tiden arbetade Thorbjörn på det stora kontoret VBB, Vattenbyggnadsbyrån, ”jag satt och beräknade svängradier för lastbilar” och ritade bland annat miljöer i Saudi-Arabien.

– Det var en överklig upplevelse, med kulturer som bara 20–30 år tidigare hade varit nomader. Nu byggde man ikapp 500 års samhällsutveckling under 50 år.

I dag, långt senare, är hundåren förbi. Han upplever en skördetid för sina idéer. Daniaparken gav andra jobb, nya uppdrag flödade in. Flera parker och torg är på gång, i Karlshamn, Söderköping, Borås, Boulognerskogen i Skövde. Han arbetar med Lunds tekniska högskola, Chalmers och Halmstad högskola.

– Ett fönster står öppet just nu och livet är lite enklare, jag behöver inte stå med mössan i hand längre. Men det gäller att behålla stinget och inte bli mossig.

Att lyssna på ny musik är ett sätt att hålla sig igång.

– Jag lyssnar inte längre på ungdomshjältarna utan på musik från i dag, nya saker som jag kan lära av.

Han har varit gästprofessor på flera utländska universitet, bland annat Harvard. I dag är han också föreläsare, skribent, ”jag skriver ofta fram projekten eftersom texten inte får den ritade linjens precision, som kan vara låsande” och adjungerad professor på sin gamla skola Ultuna. Han befinner sig i en position mitt mellan praktiskt arbete, lärarjobbens inspiration och akademiernas forskning.

Innan det är dags att gå avslutar Thorbjörn Andersson med sina tre krav på ett offentligt rum. Först en känsla av trygghet och säkerhet, det andra är komfort, ”du ska kunna kura under träd, kunna hitta skuggor, bekväma soffor”, det tredje är att det ska uppstå en upplevelse.

– Du ska vara med om något när du kommer till miljön. Inte nödvändigtvis spektakulärt, utan något subtilt som har att göra med historien, med berättelser, utblickar, skalan, platsens egenart.

– Jag gratulerar mina studenter till att få gå ut till en marknad som är så mycket bättre än förr och full av roliga jobb. ■

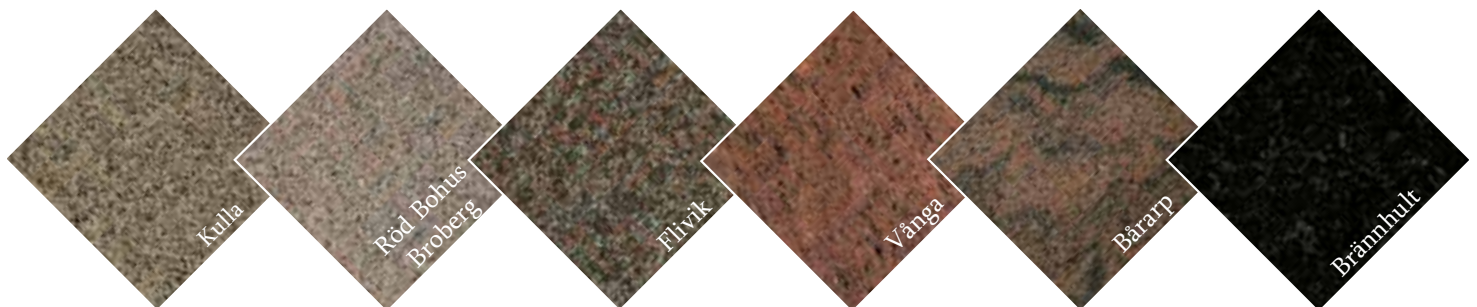
Svensk kvalitetsgranit

Allt i ett - från stenbrott till färdig produkt

Stortorget, Gävle - Vinnare Stenpriset 2013

"Gävle visar Sverige hur man kan skapa ett både lekfullt och hållbart offentligt rum genom att kombinera olika sorters natursten i olika ytbearbetningar med andra naturmaterial som trä och järn."

Ur Juryns motivering

Emmaboda Granit

Vi bryter våra graniter i egna brott i södra Sverige. Block, halvfabrikat och färdiga produkter exporteras över hela världen.

Box 77, SE-361 22 Emmaboda
Tel +46 (0)471 - 488 00, Fax +46 (0)471 - 488 09
www.emmabodagranit.se • info@emmabodagranit.se

Nedre hallen i rusnings-
trafik. 160 000 personer
passerar här varje dag.

Sveriges största mötesplats

Centralstationen i Stockholm är Sveriges största tågstation och ett nationellt kulturarv. Det är få svenskar som aldrig har varit i byggnaden någon gång under sitt liv, och för många internationella besökare är den en av de första miljöer de upplever i Stockholm.

TEXT **MARK HUMPHREYS** BILD **ANNA RUT FRIDHOLM**

Den 142 år gamla Centralstationen vilar på träpålar som står på utfyllnadsmark intill ett område som tidigare utgjordes av Klara sjö. Med tiden har pålarna börjat ruttna och byggnaden sjunkit med 1–2 millimeter per år.

För att överhuvudtaget rädda huset krävdes en omfattande grundförstärkning som påbörjades 2009, där störningar för resenärer under flera år togs med i beräkningen. Fastighetsägarna Jernhusen beslöt därför att ta tillfället i akt – i samband med arbetet med grundförstärkningen skulle byggnaden moderniseras, husets funktioner förbättras och miljön förvandlas till en av Stockholms främsta mötesplatser.

NÄR CHEFSARKITEKT Adolf W Edelsvärds drömstation invigdes år 1871 var den knutpunkt för cirka tio tåg och omkring 600 resenärer per dag.

I dag, 142 år senare, kommer och går över tusen tåg med mer än 250 000 besökare om dagen. Sedan byggnaden togs i bruk har den byggts om och till på både höjden och längden, och invändiga

renoveringar har genomförts vid flera tillfällen.

Den senaste omfattande omdaningen gjordes under 1950-talet, tills vi på Tengbom fick den prestigefyllda och spännande utmaningen att skapa nästa årsring i husets historia.

DEN ANRIKA Centralstationen är byggnadsminnesförklarad och planerna för utvecklingen av platsen kräver därför självfallet största respekt och varsamhet. Vi på Tengbom gick in i projektet med det uttalade målet att bevara och lyfta fram byggnadens fina kvaliteter, och samtidigt skapa en modern station med ett spännande utbud och service som skulle överträffa både beställarens och allmänhetens förväntningar.

Vi ville att resenärerna skulle uppleva stationen som en trygg och trivsamt miljö samt att de enkelt skulle kunna orientera sig och smidigt hitta "rörelsestråk" på deras väg till och från tågen.

Vi arbetade fram en rad olika åtgärder som sammantaget innebar en omfattande upprustning av miljöerna som resenärerna passerar genom, från

stationens nedre plan upp till den övre hallen vid Klarabergsviadukten.

FÖR ATT FÖRBÄTTRA kommunikationen och göra det lättare för besökarna att orientera sig i byggnaden har vi låtit fyra nya rulltrappor förbinda det nedre planet direkt med Centralhallen. De är fördelade på två nya öppningar i den gamla Centralhallens golv, öppningar som dessutom släpper in dagsljus till nedre plan.

För besökare som befinner sig på det nedre planet är kopplingarna till hallen ovanpå väl synliga både norr och söder om "ringen". För resenärer i Centralhallen är den vertikala förbindelsen tydlig och lätt att se på långt håll genom placeeringen av rulltrapporna i mittstråket.

Den tidigare kopplingen mellan byggnadens norra hall och Cityterminalen med sin krångliga entresolnivå har rivits och ersatts av nya rulltrappor direkt mellan de två byggnaderna.

Mellan den långa trappan och rulltrapporna kan resenärerna uppleva konstnärsduon Bigert & Bergströms platsspecifika verk *Morgondagens väder* »

Vy från champagnebaren ner mot håltagningen i Centralhallens bjälklag.

Stockholms Centralstation. Konstinstallationen redovisar morgondagens väder genom en mängd lysande atmosfäriska former – stora molekyler – som hänger från undertaket.

FÖR ATT ÖKA STATIONENS kapacitet har cirka 3 900 kvadratmeter ny handelsyta skapats i byggnaden. På nedre planet har en yta grävts ut under Centralplan – mellan Vasagatan och stationsbyggnaden – och under Centralhallen. Tillbyggnader har gjorts vid den norra och övre hallen. De nya handelsytorna erbjuder ett betydligt bredare utbud och mer service än tidigare, bland annat genom en 1 200 kvadratmeter stor livsmedelsaffär på nedre planet och en champagnebar på högsta planet, med utsikt över Centralhallen.

För alla befintliga och nya butiker har logistiken förbättrats med nya transportstråk och en ny godsmottagning som är utrustad med lastkaj, förråd och sophantering.

ETT AV TENGBOMS viktigaste mål har varit att skapa en trygg och trivsamt miljö som resenärer och besökare vill vistas i. Den största utmaningen var därför passagen som skapades under 1950-talet och som leder från tunnelbanan till spåren. Den har upplevts som en mycket trång och otrygg plats, nästan klaustrofobisk.

Husets fysiska begränsningar gjorde det omöjligt att skapa en bredare passage så för att uppnå målet behövdes ett annat grepp. Genom att punktera den gamla passageväggen och tillföra butiker med breda öppna butiksfronter skapade vi en känsla av rymd och luft. Den förstärks ytterligare genom val av ljusa material i tak och golv med släta homogena ytskikt.

Infälld belysning med varmt ljus i kombination med golv av italiensk kalksten – Perla di Fatima i fallande längder om 200, 300 och 400 millimeter – bidrar till en trivsamt atmosfär. Detaljerna, som exempelvis specialritade armaturer för LED-belysning runt pelare och stora infällda ljusbrunnar i undertaket, motverkar upplevelsen av den faktiska, relativt låga takhöjden.

VID NORRA HALLEN har den gamla mörka och otrygga utomhusmiljön byggts bort. Den tidigare grinden och en del av perrongerna, bredvid och bakom Royal Viking Hotell, har förändrats genom

Projekt Centralstation, Stockholm.

Byggherre Jernhusen.

Arkitekt Tengbom, Mark Humphreys (ansvarig).

Stenproducent Emmaboda Granit AB, Brännhultsdiabas.

Stenentreprenör Stenentreprenader i Hesselholm AB.

en tillbyggnad. Den skapar nya ljusa, glasade och välkomnande entréer in till stationen för besökare som kommer från perrongerna och från Vasagatan.

Här, precis som i nedre hallen, har vi valt ljusa material i tak och golv med släta homogena ytskikt för att skapa en lugn och trivsamt miljö, rymd och luft. På grund av en hög koncentration av tekniska installationer i undertaket valdes ett vitt perforerat fällbart undertakssystem i metall.

I den gamla delen av norra hallen består det befintliga golvet av marmor, Borghamns natursten Ljus Ekeberg, tillsammans med ränder i röd kalksten. I den nya delen har precis samma typ av ljusa marmor lagts i fallande längder om 300 millimeter, men för att markera gränsen mellan gammalt och nytt har inte randningen använts här.

I den gamla delen av norra hallen har en stor serveringsyta centrerats mellan restaurangerna. En organisk och dynamisk plan, som har utformats utifrån det mest effektiva rörelsestråkets passager, och en hög skärmlik "rygg", resulterar i en skyddad, lugn miljö. Den öppna siktlinjen gör att varje besökare lätt får en överblick över restaurangerna oavsett var hon eller han befinner sig i hallen.

MILJÖVINSTER OCH energibesparingar har också varit ett viktigt och integrerat mål i utvecklingsarbetet. Energiförbrukningen sänks med minst 25 procent jämfört med utgångsläget. Stockholms Centralstation kommer därför att kunna certifieras som "Green building" av Sweden Green Building Council. ■

Den nya trappa som förbinder norra hallen med Cityterminalen, och konstverket *Morgondagens väder* Stockholms centralstation av konstnärduon Bigert & Bergström.

250 000 personer, i genomsnitt, passerar dagligen Centralstationen i Stockholm.

”I den nya delen har precis samma typ av ljusa marmor lagts i fallande längder om 300 millimeter, men för att markera gränsen mellan gammalt och nytt har inte randningen använts här.”

Champagnebaren Perini, med utsikt över hela centralhallen.

FOTO: PERMYREHED

REFERENSprojekt
Katarina Kyrka, Stockholm

REFERENSlista
Uppsala Domkyrka
Härnösands Domkyrka
Trefaldighetskyrkan, Karlskrona
Hedvig Eleonora kyrka, Stockholm
Med flera...

"Öländsk kalksten utses till Årets svenska sten 2013 för att den kombinerar estetik med funktion och gått från traditionell till trendig. Öländsk kalksten skapar karaktär både inomhus och utomhus. Den är dessutom slitstark och närmast underhållsfri, vilket passar moderna människor som vill ha ett enkelt boende." Juryns motivering

Sjöström Stenförädling har alltid haft ett speciellt förhållande till den öländska kalkstenen. Att den är karaktärsfull och i det närmaste underhållsfri är för oss ingen nyhet. Ändå klappar våra hjärtan lite extra i och med utmärkelserna Årets svenska sten.

Familjen Sjöström har bedrivit stenhantverkning på Öland sedan 1959. Det finns en lång tradition i företaget av att bryta och förädla den Öländska kalkstenen, vilket speglar sig i den bredd som vårt företag har av olika produkter.

 SJÖSTRÖM
STENFÖRÄDLING AB
Allt i Öländskalksten
& Jämtlandskalksten

Kalkstensgatan 1
SE-387 92 BORGHOLM
info@sjostromsten.se
www.sjostromstenforadling.se

Serveringsdelen som vetter mot Engelbrektsgatan med utsikt mot Avenyn. Sommartid kan delar skjutas åt sidan.

Korvkiosk med stil

Jonsborgs gatukök på Avenyn är en institution bland hungriga göteborgare. Under många år var den nedläggningshotad, men engagerade göteborgare lyckades rädda verksamheten. Den nya kiosken invigdes 2012 och är resultatet av en arkitekttävling 2004.

TEXT **FREDRIK GRANFORS & LUDVIG LINDAHL** FOTO **FREDRIK LUDVIGSSON**

DEN NYA KIOSKEN ÄR den första nya enskilda byggnaden att uppföras på Göteborgs paradgata sedan början av 1970-talet.

Den gamla kiosken från 1950-talets början var, då den var ny, en mycket modern och påkostad byggnad med fasader klädda i norsk labradorsten.

Tack vare de begränsade fasadytorna och en beställare som även är långsiktig förvaltare, gavs möjligheten att återigen använda en nordisk natursten i fasaden.

Valet föll på en diamantfräst ljus Ekebergsmarmor, en hård, tålig och miljövänlig sten, väl anpassad för vårt klimat och i en färgskala som överensstämmer väl med Avenyns beige-grågula

palett. Med tiden får den vita stenen en vacker gyllengul patina, precis som marmorn på Folke Löfströms Domus Avenyhus tvärs över gatan har fått under drygt fyrtio års tid.

SAMTLIGA STÅL- OCH aluminiumdetaljer är grafitgrå. På sommaren kan serveringsdelen öppnas upp genom ett tre meter högt skjutparti mot Engelbrektsgatan. För att glädja grannarna runtomkring, samt för att utöka grönyttorna i området, är taket belagt med moss-sedum.

Tack vare en duktig och engagerad byggare blev slutresultatet gott trots en tidspressad totalentreprenad. ■

Stenen är monterad utan fog med 10 mm skuggspalt och dold infästning.

Projekt Gatukök, Kungsporsavenyn, Göteborg.

Byggherre Higab – Handels- och Industrihus i Göteborg AB, Ann-Sofie Molander (projektledare).

Arkitekt Fredrik Granfors, AbD – Arkitektbyrå Design – och Ludvig Lindahl, Erséus Arkitekter.

Ingenjör Anders Andersson, AbD (handläggande).

Entreprenör Tvåtumfyra Byggnadsaktiebolag.

Stenleverantör Borghamnsten AB.

I arbetet med nya Kvarteret Caroli har beläggningen i natursten varit helt avgörande för att hitta fram till rätt känsla av öppenhet och flöde mellan ute och inne.

A wide-angle photograph of a modern clothing store interior. The space is bright and open, with a high ceiling and large windows. In the foreground, a dark wooden display table holds folded blue and white clothing. Behind it, a rack of jackets is visible. A large, sheer orange curtain hangs across the middle of the room, partially obscuring the view. In the background, a person with short blonde hair, wearing a white sweater and dark pants, is walking away from the camera towards a display area with more clothing. The floor is made of large, light-colored stone tiles. The overall atmosphere is clean, minimalist, and airy.

Fritt

flöde

Ett sammanhängande golv i natursten, som öppnar upp inomhusmiljön och binder den samman med utomhusmiljön. Caroli City har blivit Kvarteret Caroli och fått en beläggning som återuppväckt en hel stadsdel.

TEXT **PETER WILLEBRAND**

Caroli, S:t Kvärgatan, huvudingången med sinusplattor. Med hjälp av stenarnas nyanser skiftar färgtonerna i vad som förefaller vara ett slumpmässigt mönster – men skenet bedrar. Varje sten är littererad.

STENFAKTA

Golv Beläggning med utgångspunkt i Malmös beläggning i modulerna 30 x 30, 60 x 60, 120 x 120. De olika modulerna anpassas efter användning av exempelvis bilar, medan färgtonerna används för att frambringa stämning i de enskilda platserna. Mönstret är unikt designat för Caroli köpcentrum både inomhus och utomhus och skapar därmed ett sammanhang mellan det invändiga och utvändiga.

När Caroli City byggdes vid Gamla staden i Malmö i skiftet mellan 1960- och 1970-tal var Hugo Åberg stadens stora byggmästare. Goda kontakter med de styrande socialdemokraterna gav honom en särställning.

Åberg ligger även bakom Kronprinsen, Malmös högsta skyskrapa fram till Turning Torso byggdes. Byggandet av Caroli City var ett omfattande och omdiskuterat ingrepp i stadsbilden runt Caroli kyrka. Hela kvarter revs i vad som många i dag anser vara det mest misslyckade byggprojektet i Malmös moderna historia.

Vid den officiella invigningen av Caroli City 1973 fanns Hugo Åberg inte med. Han hade omkommit i en bilolycka redan 1969.

I september 2013, nästan på dagen 40 år senare, invigdes ett ombyggt Caroli.

CAROLI HADE FÖRE renoveringen hunnit bli rejält nedgånget. Det färdiga resultatet bygger på danska arkitektkontoret Schmidt Hammer Lassens förslag *Sleeping beauty*, som utsågs till vinnare i den arkitekttävling som Profi och Malmö stad anordnade redan 2008. Förslaget var ett sambete med danska landskapsarkitektfirman Kragh & Berglund, där Jonas P. Berglund är en av grundarna.

– Caroli hade, som många andra shoppingcenter, en traditionell och

sluten struktur. Kort sagt: en inåtvänd galleria. Vårt vinnande förslag gick ut att bryta upp strukturen och i stället arbeta med ett gatuförlopp genom hela komplexet. Landskapet utanför skulle ta vid direkt och fortsätta från fasad till fasad i kvarteret, säger han.

Den vinnande grundidén var att låta nya torg och mötesplatser uppstå i flödet.

– Målsättningen var att skapa så många offentliga rum som möjligt, även på privat mark, och att åstadkomma en känsla av innergård i en äldre kvartersstruktur, säger Jonas P. Berglund.

I DET URSPRUNGLIGA förslaget öppnades även taket upp för att förstärka känslan.

– Men det kunde vi inte genomföra, bland annat på grund av energimässiga skäl och ett för krävande underhåll. I stället har vi sett till att så mycket dagsljus som möjligt bryter in.

Jonas P. Berglund understryker att beläggningen i natursten varit helt avgörande för att hitta tillbaka till både känslan och den äldre kvartersstrukturen. Man har arbetat med fyra olika typer av belägg: Blå Rönne, Mörk Roriz, Ljus Granja och Ljus Pedra.

– Vi ville åstadkomma ett flytande förlopp med hjälp av väldigt ljusa och väldigt mörka plattor. Den mörkaste stenen är till exempel Blå Rönne medan

Pedran är mycket ljus, nästan som granit. Beläggningen har gjorts i Malmö stads moduler för smågatsten, 30 x 30, 60 x 60 och 120 x 120.

– Det ska smälta in i omgivningen. Vi har använt flammad sten både ute och inne. Stenen inomhus frostades en aning för att stänga porerna, men inte så mycket att den blev blank. Stenarna ska framför allt påminna om varandra, oavsett om de är inne eller ute. Och det gör de också. Vi är jättenöjda med slutresultatet, säger Jonas P. Berglund.

Totalt har 10 000 kvadratmeter belagts. Med hjälp av stenarnas nyanser skiftar färgtonerna i vad som förefaller vara ett slumpmässigt mönster. Men det har varit ett arbete som krävt detaljskärpa.

– Varje sten är littererad, just för att försöka åstadkomma känslan av slumpmässighet, säger Jonas P. Berglund.

REAKTIONERNA FRÅN allmänheten har varit positiva. Stadsdelen har fått vad Jonas P. Berglund kallar en "revival" med nya hyresgäster, butiker och restauranger.

– Det har också varit väldigt roligt att få arbeta med beställare som varit så kvalitetsmedvetna genom hela projektet. Det signalerar en vilja som drar med sig andra. En relativt sett dyrare beläggning betalar sig alltså i slutänden. Det bevisar det här projektet. ■

Tradition från Öland

Mysinge Stenhuggeri AB är ett familjeföretag i den tredje generationen och har sedan 1930-talet brutit och förädlat den öländska kalkstenen. Vi levererar Ölandskalksten till det stora och lilla projektet, både i inne- och utemiljö.

Mer information om produkter och bearbetningar finns på vår hemsida.

MYSINGE
STENHUGGERI

Jobben jag inte vill ha

Det finns två jobb jag önskar ingen. Det ena är att vara kinesisk järnvägsarbetare som lägger räls i ett ökenartat landskap någonstans i USA på andra hälften av 1800-talet, syll vid syll utmed oändliga raksträckor. Det andra är att vara stenhuggare med korp och spade, iklädd randiga kläder som deltagare i en straffkoloni som man ser dem i filmer ibland.

Lägger man en smula allvar i det här så var det vad den nyligen bortgångne Nelson Mandela fick syssla med under sina första 18 år i fångenskap på Robben Island utanför Kapstaden. Här var det inte frågan om att tillverka fina plattor eller hållar till mark och fasad, utan ett tröstlöst monotont arbete med att knacka större stenstycken till flis. En skottkärra per man och dag skulle man producera.

Det rörde sig om kalksten, har jag läst, så kanske framställde fångarna råvaror till cementindustrin. De såg aldrig slutprodukten och kanske sattes de i detta straffarbete för att bli demoraliserade och mista sin upprorsvilja. Det lyckades inte i Mandelas fall, som vi vet.

Från svensk stembrytning finns många historier; dödliga stenskrävar ven genom luften när dynamitsalvorna gick, tunga laster släpades fram och tillbaka. Det är en del av svensk kulturhistoria, vi kan läsa om det i till exempel Harry Martinsons barndomsskildring *Nässlorna blomma* (1935). Han var stenhuggarens son. Det är historier med ett ibland romantiskt skimmer över sig, men det måste ha varit ett otroligt slitsamt jobb i Fattigsverige.

Jag tänker på det där i mitt arbete som landskapsarkitekt. Jag jobbar med sten som streck på en ritning och det krävs mycket liten ansträngning att göra större eller mindre, rakt eller krökt, föreskriva ytbearbetningar som flammad eller råkilad. Mitt arbete är inte i närheten av de ansträngningar som en riktig stenhuggare utsätts för, än mindre en straffänge.

Det känns orättvist. Därför blir jag lite bättre till mods när jag läser att svensk stenindustri i dag framställer sina produkter billigare och med mindre slit än någon gång tidigare i världshistorien. Maskiner, robotar, linsågar och annan utrustning gör att hållar, mursten och plattor kan produceras enklare än någonsin.

En stenarbetare i Sverige i dag har mycket lite gemensamt med det arbete som gjordes på Robben Island, Sydafrika. Det känns bra.

THORBJÖRN ANDERSSON,
LANDSKAPSARKITEKT

småsten.

FOTO: STENCENTRUM

Plattorna har monterats och mönsterpassats efter ädromas mönster i stenen.

VÄRLDSKLASS

▼ – Vad vi framför allt visar är att man inte behöver gå utanför Sverige för att hitta världens bästa hantverk i sten. Det här ger signaler som gynnar alla som är verk-samma i vår bransch, säger Lars Alfredsson, ägare av Stencentrum i Mölndal, och nyss hemkommen från Las Vegas i USA.

Där fick företaget ta emot Pinnacle Award, som delas ut av Marble Institute of America, en världsomspännande organisation för stenbranschen.

– Det är våra medarbetares och leverantörers hantverkskunnande som belönas.

Arbetet har utförts på en av "Stockholms mest prominenta adresser". Projektet inleddes för fyra år sedan, tillsammans med arkitekten Stefan Bergkvist.

Tipsa oss! Stort som smått, under vinjetten Småsten finns utrymme för stora och små nyheter från naturstenens värld. Mejla ditt tips till peter.willebrand@tidningsbolaget.se

FOTO: YANAN LI

Marmorminnen

▼ Den 13 juni 1978 togs det sista blocket ut från Kolmårdens Marmorbruk. Därmed avslutades en trehundraårig epok som i många delar speglar Sveriges industriella utveckling från 1600-talet och framåt.

Christer Ericson arbetade på Marmorbruket i Kolmården i tio år.

– Jag var femte generationen på bruket, ett tag var vi tre generationer samtidigt, säger han.

För åtta år sedan var han en av dem som tillsammans med Krokeks Hembygds-förening tog initiativet till att grunda Marmorbruksmuseet på Kolmården.

– Vi har rustat ett tiotal byggnader i varierande storlekar. Smedja, snickeri, utställning, förråd, krutkällare med mera. Men framförallt har vi återställt en marmorverkstad med fungerande maskinpark.

Det befintliga marmorbrottet ligger i närheten.

– Vi har samlat bildmaterial om och på bruket från 1800-talets slut och framåt. I dag har vi drygt 1 200 bilder, säger Christer Ericson.

Det mest berömda arbete som har utförts vid Marmorbruket återfinns i Blå Hallen i Stockholms Stadshus, och uppfördes 1911–1923. Rummet – där den årliga Nobelfesten äger rum – är 50 x 30 meter och har en takhöjd på 22 meter. Golvets vackra mönster har man fått fram genom att använda olika slags marmor och kalksten. Det svängda räcket uppför trappen och längs med balkongen är ett magnifikt hantverk i utsökt vacker Kolmårdsmarmor som kommer från limbergsbrottet.

[Ovan] Kanalborring vid marmorbrottet, cirka 1955.

[Till vänster] Entrén till Marmorbruket i Kolmården, fotot taget cirka 1980.

FOTO: BENGT HÖSSUNG

Kyrkan från 1902 är ursprungligen uppförd i Komstadsten, som har blivit hårt åtgången av väder och vind. Nu renoverar man med Jämtlandssten. Med hjälp av 3D-teknik återskapas kopior av stenen som ska ersättas.

Restaurering i 3D

▼ Renoveringen av Stora Hammars nya kyrka i Höllviken inleddes förra sommaren med hjälp av 3D-scanning. Salta vindar har genom åren gått hårt åt kyrkan som invigdes 1902.

– Den är byggd i en kalksten – Komstadsten – som har vittrat sönder och spruckit, delvis på grund av felmontering, säger arkitekten Mats Edström som håller i renoveringsarbetet.

Renoveringsarbetet ska pågå under fyra år i fem etapper.

– Vi började med södersidan som har varit mest utsatt av de dominerande vindarna från sydväst. Nu ska vi ta itu med tornsidan. Vi använder Jämtlandssten i den här renoveringen. Den ska hålla i ett par hundra år, säger Mats Edström.

– Flera hundra stenelement ska ersättas. Många av dem väger flera hundra kilo. Marmor & Granit i Kristianstad tillverkar och levererar elementen.

Innan sten monteras återstår hantverkarens arbete. Stenen ska huggas som man gjorde förr.

– När stenhuggarens arbete är klart är resultatet enastående, en ursprunglig och autentisk känsla finns definitivt i den nytillverkade stenen! Dessutom har vi trimmat in tillverkningen så att spillet ska bli så litet som möjligt, säger Mats Edström.

Renoveringsarbetet görs i fem etapper, och finansieras till större delen av Lunds stift. Den fyller också ett utbildningssyfte i och med att unga stenhuggare som utbildas vid Stenforsaskolan i Sibbhult, Sveriges enda gymnasiala utbildning för natursten, deltar i arbetet.

– Det ligger i stiftets intresse att ta vara på deras kunskaper inför framtida renoveringar. Tre av dem har redan fått anställning, säger arkitekten Mats Edström.

HALLÅ DÄR ...

FOTO: OLAKJELBYE

... **MAGNUS MÅNSSON**, Semrén & Månsson, vars fastighet på Danska vägen i Göteborg av Byggindustrin har nominerats till Årets bygge 2014. Projekt- och overheadkostnader har pressats till ett minimum till förmån för bland annat kalksten i trapphus och hallgolv, helkaklade badrum, fönsterbänkar av sten, ekparkett och tegel i fasaderna.

Hur får man gehör för kvalitetsargumenten?

– Vad gäller argumentationen på just Danska vägen så var den rätt enkel, då jag själv är både byggherre och arkitekt. I normalfallet är det nog så att den som bygger för egen långsiktig förvaltning – vilket jag gör – förstår frågan väl om kvalitet och driftskostnader. Men man kan såklart vara ekonomiskt pressad av andra frågor som kan medföra att man ändå tvingas ta enklare lösningar och kortsiktigt billigare materialval.

Hur ska du använda de här erfarenheterna i framtiden?

– Om jag skulle bygga något liknande Danska vägen igen så skulle jag ha fullt fokus på driftnettot i projektet, det vill säga bra kvalitet som håller över tid. Det slår igenom snabbt i ett förvaltande bolags ekonomiska resultat: "Lite dyrare i dag – mycket dyrare i morgon!"

Vilken typ av kalksten har du använt?

– Grå jämtländsk kalksten.

Magnus Månssons fastighet på Danska vägen i Göteborg.

Anpassningen

Uppdraget var: välj material och yta som harmonierar med både det gamla stenhuset och tillbyggnaden i samma stil. Arkitekten Pär Malmwall valde hyvlad ljusgrå Borghamnskalksten.

MÖT OSS PÅ

STOCKHOLMSMÄSSAN
1-4 APRIL
MONTER C04:60

BORGHAMNS
kalksten

Borghamns
Stenförädling AB

Stenvägen 6 • 592 93 Borghamn
Tel 0143- 201 74 • Fax 0143-201 32
info@borghamns-stenforadling.se
www.borghamns-stenforadling.se

VILL DU HA EN EGEN STEN? *Prenumerera!*

Med en prenumeration på tidskriften Sten kan du enkelt följa vad som händer inom stenarkitektur och stenindustri i Skandinavien.

PRENUMERATIONSPRISER 2014

Gäller helår (fyra nummer) inom respektive land.

Sverige	302 SEK + moms
Norge	302 NOK + moms
Danmark	302 DKK + moms
EU	30 Euro + moms

Prenumerationen är gratis för arkitekter!

På www.sten.se/tidningen-sten/prenumerera/ tecknar du snabbt och lätt en prenumeration.

KURT JOHANSSON
är bergsingenjör och
adjungerad professor
i ämnet Natursten som
bygg- och anläggnings-
material på SLU.

KAI MARKLIN är
arbetande ordförande
i Sveriges Stenindustri-
förbund och Stenindu-
strins Forskningsinstitut.

**I VARJE NUMMER SVARAR VÅRA
EXPERTER PÅ FRÅGOR OM NATUR-
STEN. KURT GER SVAR PÅ SVÅRA
PROFFSFRÅGOR, KAI VET HUR DU FÅR
BORT RÖDVIN FRÅN KÖKSBÄNKEN.**

ENTREPRENÖR VILL HA "LIKVÄRDIG" STEN

▼ **Entreprenörerna undrar om vi accepterar annan sten än den föreskrivna, det vill säga om vi kan lägga till "eller likvärdig" i skrivningen. Om vi gör det är nästa fråga: vad är likvärdig? Kan vi ange fler svenska stensorter som vi anser vara likvärdiga? Finsk, portugisisk och/eller kinesisk granit?** **Arkitekten**

KURT SVARAR: Formuleringen "eller likvärdig" brukar oftast tolkas som "eller billigare".

Jag antar att ni som arkitekt gjort ert stenväl med stor omsorg utifrån de tre klassiska kriterierna: estetik, funktion och hållbarhet. Plus ytterligare en dimension, spårbarhet.

Ni har alltså kommit fram till att stensort A, med vald bearbetning uppfyller era krav. Om nu entreprenören vill byta ut stensort A mot en annan, stensort B, måste B uppfylla era krav avseende de tre kriterierna.

Estetik: ni bör formulera estetikkravet så att kulör, textur, kornstorlek, färgvariation och ytbearbetning ska vara lika den ni

förskivit, dvs stensort A. Motivera gärna ert ställningstagande, exempelvis "det estiska uttrycket får inte bli en monotont ljusgrå yta". Ange sedan vidare: Om andra stensorter än ovanstående väljs måste de ha samma kulör, kornstorlek, texturegenskaper och kombinationsmöjligheter som A. Den bearbetade ytan ska ha samma egenskaper som A. Ni kan också, om ni anser det viktigt, ange vilka avvikelser/anomalier som inte får förekomma, respektive accepteras. Kräv att få prov, av samma storlekar som de i projektet och med aktuell bearbetning, för godkännande i god tid innan leverans.

Funktion: Stensort A ska ha form, ytbearbetning etc enligt föreskrift xxxx. Om annan sten föreslås ska prov med ytbearbetning förvisas och godkännas med avseende på lämplighet och funktion.

Hållbarhet/hållfasthet: För att objektet ska få tillräcklig hållbarhet/hållfasthet väljes stensort A. Om annan sten väljs ska den ha hållfasthetstekniska egenskaper som motsvarar denna stensort, det ska vara visat i test av ackrediterat institut och enligt respektive EN-standard. Här måste i provningsprotokollet noga anges vilken sten provet gäller genom angivande av stensortens namn och koordinater. Det är vanligt att man har provat en sten med ett generellt namn, som Nero Assoluto. Detta bör inte accepteras. Ange för säkerhets skull dessa uppgifter för den sten ni föreskrivit. De finns i Stenkartoteket eller motsvarande.

Dessutom ska den alternativa stenen B ha minst samma egenskaper som A då det

gäller: mikrosprickor, vittringsbenägenhet, färgbeständighet och frostbeständighet.

Referensobjekt: För sten B bör även anges minst två referensobjekt med liknade miljö som den nu aktuella.

Spårbarhet: Varje stensort är unikt, stensortens egenskaper bestäms av det stenmaterial som finns just där. Om man vill försäkra sig om att den sten som levereras verkligen kommer från det stensort och håller den kvalitet som angetts vid beställningen, ska stensortens namn och koordinater för brottet intygas för varje dellerans.

Likvärdig sten: Om då sten B som leverantören presenterar har rätt egenskaper enligt ovan men inte är exakt den sten ni har föreskrivit, så har ni fått en likvärdig sten och bytet kan accepteras.

VILKET MEDEL TILL KALKSTENSGOLV?

▼ **Jag har köpt ett äldre hus som har kalkstensgolv. Jag har hört att man kan behandla dem så att golvet blir vackrare och mer lättstädad. Vad är det för medel?**

KAI SVARAR: Stopp! Våra rekommendationer är tydliga i denna fråga: behandla INTE golvet med polish eller liknande. Helt vanlig såpa utan tillsatser rengör och ger samtidigt ett bra skydd. Läs mer i vårt häfte *Skötselanvisningar* som finns på hemsidan (www.sten.se).

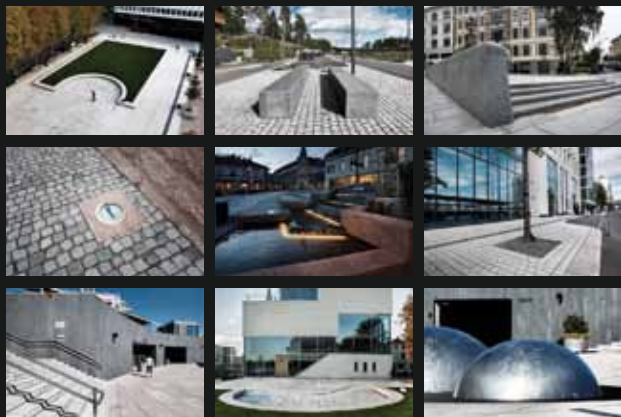
STÄLL EN FRÅGA – VINN EN BOK!

Mejla din fråga till fraga@sten.se Publicerade frågor belönas med den inspirerande boken *Stenarkitektur* av Rasmus Waern och Patrik Lindell, värde cirka 260 kronor. På www.sten.se/faq hittar du fler frågor och svar om natursten. Där hittar du även ett frågeformulär där du kan ställa dina frågor.

Vinn mig!

Inspirasjonsverktøy for ditt landskapsprosjekt?

Søk blant hundrevis av høykvalitetsbilder i vår bildedatabase.

Vi har gjort det enkelt for deg å finne bilder relevante til ditt prosjekt, og har sortert bildene etter kriterier som materialtype, produkt og bruksområde.

Sjekk ut jogra.no/bildedatabase

JOGRA Steinindustri AS

Tlf: 69 14 80 80 - post@jogra.no - www.jogra.no

Stenfirma Valter Eklund AB

Din

STENLEVERANTÖR

Sedan 1951

Kunskap & tradition

Koncernen Stenfirma Valter Eklund , allt inom sten och stenentreprenader.

Valter Eklund Stenentreprenader AB arbetar med stenmontering, så som golv, fasader, trappor, badrum, kök, markbeläggningar, murar mm. Vi är ett specialistföretag på allt som behandlar natursten.

VE Sten AB med import och egen verkstad utför och säljer allt inom sten. Golv, väggplattor, gat & kantsten, markhållar, fönsterbänkar, bänkskivor för kök och badrum, trappor beklädnader, fasader, murar mm.

Besök vår hemsida för mer information www.ve-sten.se. Eller ring 08-38 03 30

Ur stenkartoteket:

HALLANDIA (granit).
Används som byggnadssten i fasader, golv, bänkskivor, markbeläggning samt gravvårdar. Bryts i Eftra Svenstorp, brott nr 50.

▼ Läs mer på www.sten.se/stenkartoteket

SVENSKA
STENBROTT

**SVENSK NATURSTEN BRYTS VID 57
OLIKA BROTT RUNTOM I LANDET.**

1. Nya Finnsäter, skiffer
Minera Skiffer AB
2. Gunnarslätten, täljsten
Handöls Täljstens AB
3. Grytan, Vamstra, Kalksten
Ölands Stenförädling AB
4. Mångsbodarna, äldalskvarstit
Wasasten of Sweden AB
5. Malungsgruvan, sandsten
Lenners Örsasten
6. Glava (Bråne), glimmerskiffer
Glava Skifferbrott AB
7. Grythyttan, skiffer
Icopal AB
8. Vätöberg, granit
Vätö Stenhuggeri AB
9. Ekeberg 1:1, marmor/
dolomit
Borghamns Natursten AB
10. Ekeberg 1:6, kalksten
(marmor)
Borghamns Natursten AB
11. Skölv 4:2, 1:10, kalksten
(marmor)
Borghamns Natursten AB
12. Nedre Knalla 1:6 & 1:5,
Lofallet 1:1, kalksten
(marmor)
Borghamns Natursten AB
13. Oxäker, marmor/kalcit
Borghamns Stenförädling AB
14. Österplana, kalksten
Thorsbergs Stenhuggeri AB

15. Bårstad, kalksten
Borghamns Stenförädling AB
16. Västerlösa, kalksten
Borghamns Natursten AB
17. Kungshult, Tranås, granit
Svimpex Granit AB
18. Flivik, granit
Emmaboda Granit AB
19. Horns Udde, kalksten
Naturstenskompaniet
20. Gillberga, kalksten
Naturstenskompaniet
21. Stenninge, kalksten
Sjöström Stenförädling AB
22. Lofta, kalksten
Lars Johanssons Stenhuggeri
23. Alböke, kalksten
Mysinge Stenhuggeri AB
24. Greby 9:1, kalksten
Anders Unosson
25. Gannarve i Hall, kalksten
Harald Johansson
26. Norrvange, kalksten
Slite Stenhuggeri AB
27. Suderby, kalksten
Hans Vistrand
28. Siglajvs, kalksten
Ames Maskinstation AB
29. Hallbjäns, kalksten
Gotlands Kalk- & Stenfabrik AB
30. Gränum, granit
Yngve Johansson
31. Boa 1:2, granit
Natursten Bo Nilsson
32. Hjortsjö, Diabas
Svimpex Granit AB
33. Saganäs, diabas
Mixment AB
34. Brännhult, diabas
Emmaboda Granit AB
35. Duvhult, diabas
Emmaboda Granit AB
36. Haggshult, diabas
Emmaboda Granit AB
37. Gylsboda, diabas
Emmaboda Granit AB
38. Ekeröd, syenit
Svimpex Granit AB
39. Sporrakulla 1:1, granit
Emmaboda Granit AB
40. Boalt 1:45, 1:49, diabas
Svimpex Granit AB
41. Vänga 89:3, granit
Svimpex Granit AB
42. Vänga 2:2 m fl, granit
Emmaboda Granit AB
43. Vänga 23:1-4, 24:2-11,
granit
Emmaboda Granit AB
44. Hanaskog (Bokalyckan),
granit
Naturstenskompaniet
45. Bjärlöv, granit
Svimpex Granit AB
46. Plönninge, gnejs
Halmstads Gnejs AB
47. Toften, gnejs
Kurt Fajersson
48. Bärarp-Nygård, gnejs
Emmaboda Granit AB
49. Åskered, gnejs
Mobjer Sten AB
50. Eftra Svenstorp, gnejs
Hallands-Sten AB
51. Tjuvkil 2:157, gnejs
Johan Backman
52. Nolby 1:24, Brastads-Häller,
granit
Stenbrottet i Nolby AB
53. Prästorp, granit
Hallindens Granit AB
54. Vese, granit
Leif Nicklasson
55. Broberg, granit
Emmaboda Granit AB
56. Bjälkebräcka, Gröv, Skarstad,
granit Hallindens Granit AB
57. Valla, granit
Hallindens Granit AB

KÄLLA: SVERIGES GEOLOGISKA UNDERSÖKNING

BORGHAMNSTEN AB

Borghamnsvägen 3
SE-592 93 Borghamn

Tel: +46 143 20 210
Fax: +46 143 20 233
info@borghamnsten.se
www.borghamnsten.se

Ekebergsmarmor • Brännlycke-
marmor • Borghamnskalksten.
Fasader, golv och trappor m m för
såväl inne- som utemiljöer.

DALA STENINDUSTRI

Pl 3006
SE-520 50 Stenstorp

Tel: +46 500 45 11 32
Fax: +46 500 45 12 00
dalasten@telia.com

Grå, svart och röd Jämtlands-
kalksten samt Nastamarmor
ur egna brott. Golv, fasader,
fönsterbänkar m m.

PERSSONSTEN

Yxhultsvägen 44
SE-692 72 Kumla

Tel: +46 19 57 29 00
Fax: +46 19 57 25 43
info@perssonsten.se
www.perssonsten.se

Stenhuggeriet
med yrkeskunskap.

SCANSTONE AB

Arkelstorp svägen 20
SE-291 94 Kristianstad

Tel: +46 44 22 70 00
Fax: +46 44 22 70 27
info@scanstone.se
www.scanstone.se

Egen tillverkning samt import
av utländska material. Lagerför
kantsten, gatsten, hållar,
stolpar, murar m m.

STENVERKTYG I BOHUSLÄN AB

Stenindustrin
SE-457 56 Rabbalshede
Tel: +46 525 19 980
Fax: +46 525 36 460
info@stenverktyg.se
www.stenverktyg.se

Stenverktyg i Bohuslän AB

Förbrukningsartiklar och sten-
bearbetningsverktyg från eget
lager till stenindustri, gravvårds-
tillverkare, stensättare och sten-
konstnärer i och utanför Sverige.
Återförsäljare av: Atlas-Copco,
Rebit, Tyrolit. Nu även lagerhåll-
ning av: Artistix, Bavaria & König.

TYROLIT

Servicecenter
Tel: +46 31 58 33 90

mike.johnson@tyrolit.com
ove.tornqvist@tyrolit.com
www.tyrolit.com

Sverige Arne Hallin
+46 705 835 149
arne.hallin@tyrolit.se
Ulf Eriksson
+46 743 541 122
ulf.eriksson@tyrolit.com
Norge Leif Aalto
+47 468 424 54
leif.aalto@tyrolit.com
Finland Kari Erkkö
+358 50 565 96 86
kari.erkkola@tyrolit.se

GRANITTI NATURSTEN AB

Box 179
SE-941 24 Piteå
Tel: +46 911 50 75,
+46 8 648 38 00
Fax: +46 911 605 44
sven-erik@granitti.se
www.granitti.se

Vi förädlar norrländsk och
skandinavisk granit.

S. TANDBERG AS

P.B. 63
NO-1305 Haslum

Tel: +47 67 83 06 00
Fax: +47 67 83 06 01
mail@s-tandberg.no
www.s-tandberg.no

S. TANDBERG AS

Verktøy og maskiner
for stenindustrien.
Lager i Norge og Sverige.

STENMAGASINET

Fogdevägen 3
SE-183 64 Täby

Tel: +46 8 732 87 00
Fax: +46 8 732 87 01
info@stenmagasinet.com
www.stenmagasinet.com

Levererar allt i granit,
marmor, kalksten, skiffer.
För interiör och exteriör miljö.

NÄRKESTEN ENTREPRENAD AB

Box 62
SE-692 21 Kumla
Tel: +46 19 58 25 20
Fax: +46 19 58 19 90
la@narkesten.com
www.narkesten.com

Stenhuggning – restaurering –
montering. Utför allt inom
branschen i hela Norden.

GRUVTEKNIK AB

Saxdalsvägen 2
SE-771 65 Ludvika

Tel: +46 240 374 95
Fax: +46 240 376 58
info@gruvteknik.com
www.gruvteknik.com

Nya och begagnade maskiner
samt reservdelar för borrar,
kilning och sprängning i berg.

STENCENTRUM

Åsgatan 18
SE-431 35 Mölndal

Tel: +46 31 27 12 12
Fax: +46 31 27 12 27

www.stencentrum.se

Vinnare av det prestigefyllda
Pinnacle Award för Världens
vackraste stenarbete 2013.
Vill du veta mer se
www.stencentrum.se

**STENENTREPRENADER
I HESSLEHOLM**

Helsingborgsvägen 8
SE-281 49 Hässleholm

Tel: +46 451 457 70
info@stenentreprenader.se
www.stenentreprenader.se

Ledande i Norden på fasad-
och golvmontage. Leverantör
av natursten från hela världen.

SLITE STENHUGGERI AB

Box 52
SE-624 22 Slite

Tel: +46 498 22 03 49
Fax: +46 498 22 22 50
info@slitesten.se
www.slitesten.se

Allt i gotländsk kalksten. Modern
fabrik, duktiga hantverkare.
Byggnadssten, trädgårdssten,
stenrestaurering.

**VÄSTERVIKS
STENHUGGERI AB**

S:ta Gertruds väg 66
SE-593 42 Västervik
Tel: +46 490 822 10
Fax: +46 490 101 43

info@vasterviksstenhuggeri.se
www.vasterviksstenhuggeri.se

Leverantör av byggsten,
bänkskivor och gravvårdar.

SKÅNEMARMOR AB

Mörsaregatan 16
SE-254 66 Helsingborg

Tel: +46 42 933 88
Fax: +46 42 933 87
info@skanemarmor.se
www.skanemarmor.se

Skåne Marmor

Leverantör av byggsten, sten-
entreprenad och bänkskivor.

MARMOR & GRANIT AB

Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad

Tel: +46 44 21 34 40
Fax: +46 44 21 33 08
hq@marmorgranit.se
www.marmorgranit.se

Inredningar, fasader, trappor,
golv, bordsskivor, köks- och
fönsterbänkar, trädgårdssten,
gravvårdar, montering, konsult.

KUNGÄLVS NATURSTEN

Rattgatan 17
SE-44 40 Kungälv

Tel: +46 303 22 66 05
Fax: +46 303 22 66 10
info@kungalvnatursten.se
www.kungalvsnatursten.se

Vi levererar natursten
hem till Dig!

GÖINGE UTBILDNINGSCENTER

Källgatan 12
SE-289 72 Sibbhult

Tel: +46 44 775 64 00
Fax: +46 44 775 64 35
guc@ostragoinge.se
www.guc.nu

Erbjuder bred utbildning med
bland annat Sveriges enda
gymnasiala stenutbildning.

**LEVANTO
DIAMOND TOOLS**

Backa Bergögata 9
SE-422 46 Hisings Backa
Tel: +46 31 52 27 00
gbg.info@levanto.se
www.levanto.se

Diamantverktyg från en av
de ledande i Skandinavien.

ZAARSTONE

Arkelstorpsvägen 11
SE-290 62 Vilshult

Tel: +46 454 77 10 20
Fax: +46 454 77 10 30
info@zaarstone.se
www.zaarstone.se

Vi är den kompletta naturstens-
leverantören som kan leverera
allt inom naturstensprodukter.

LANDERNÄS MARMOR AB

Nöbbelevs mossaväg 1
SE-226 60 Lund

Tel: +46 46 399 660
Fax: +46 46 399 420
info@landernas.se
www.landernas.se

1 000 råskivor i lager, Veckoleveran-
ser från Italien, Egen produktion.
Uppmätning, leverans, tillverkning
och montering av era bänkskivor.

VILL DU OCH DITT FÖRETAG OCKSÅ SYNAS HÄR?

Kontakta Kai Marklin

Tel: +46-(0)70 953 64 20
annons@sten.se

Sveriges Stenindustriförbunds medlemmar | A-Ö

Ahlin, Stellan Konsult
www.geolog.se | 031-18 65 00

Ajour Trading Sweden AB
www.ajourtrading.com
031-87 05 40

Arctic Kvartsit AB
www.arctic-kvartsit.se
0910-70 32 00

Atlas Copco Secoroc AB, Rebit Stenverktyg
www.rebitstonetools.com
0297-557 73

Beer, N.S. AB
www.beersten.no
+47-69 38 41 10

Bollnäs Stenhuggeri AB
www.bollnasstenhuggeri.se
0278-200 70

Borghamnsten AB
www.borghamnsten.se
0143-202 10

Borghamn Stenförädling AB
www.borghamnstenforadling.se
0143-201 74

Br. Ahlgrens Marmorinredningar AB
www.ahlgrensmarmor.se
0513-401 72

Broby Granit AB
www.brobygranit.se
044-488 20

Bruk Lager & Lager AB
070-577 79 61

CBI Betonginstitutet
www.cbi.se | 010-516 50 00

City Sten AB
www.citysten.se | 08-710 06 40

Consentino Scandinavia AB
031-787 89 80

Dala Sten AB
www.dalasten.nu | 0500-45 11 32

Emmaboda Granit AB
www.emmabodagranit.se
0471-488 00

Flisby AB
www.flisbyab.se | 0380-802 00

Fyrstad Stenprodukter AB
0524-109 07

GeoPartner AB
0940-134 01

GeoPro AB
www.geopro.se | 036-12 80 20

Golvimporten Entreprenad AB
www.golvimporten.se
0510-48 48 60

Gravkonst AB
www.gravkonst.se | 0490-825 60

GRF Gravvårdar AB
www.grf.se | 0454-77 24 40

Gruvteknik AB
www.gruvteknik.com
0240-374 95, 370 50, 370 01

Gullbergs Sten och Fasadvård AB
019-57 23 45

GöingeUtbildningscenter
www.stenforsa.nu | 044-775 64 00

Hallands Sten AB
www.hallindensgranit.se
0523-411 55

Hallindens Granit AB
www.hallindensgranit.se
0523-411 55

Henry Andersson Stenhuggeri/MR STEN AB
www.anderssonsten.se
040-94 36 55

Hermansson Natursten AB
www.hermanssonnatursten.com
031-44 07 90

Holmstedts Stenteknik AB
www.stenteknik.se | 0143-200 82

Husqvarna Construction Products Sweden AB
www.diamant-boart.com
036-570 60 86

Icopal AB Skifferverket
www.icopal.se | 0591-143 00

Ingeniörsfirman, H Svensson AB
www.granitfabriken.com
040-54 82 80

Jananders Consulting AB
www.jananders.se
0431-270 90

JJS Sten & Markteknik AB
www.jjs.se | 0708-19 40 61

Jämtlandskalksten AB
www.jamtlandskalksten.se
063-218 60

KalkStensDesign Gotland
www.kalkstensdesigngotland.se
0704-15 65 36

Komsta Sten AB
0411-152 60

Kungälv's Natursten AB
www.kungalvsnatursten.se
0303-22 66 05

Kungälv's Stenhuggeri AB
www.kungalvsstenhuggeri.se
0303-102 09

Landernäs Marmor Eftr. AB
www.landernas.se | 046-39 96 60

Lennarts Diamantverktyg AB
www.ldv.nu | 070-615 21 58

Levanto Diamond Tools
031-52 27 00

LNT Järn - Sprängmedel AB
www.lnt.se | 0479-200 51

Marmor & Granit AB
www.marmorgranit.se
044-21 34 40

Matek AB
www.matek.se | 0411-55 57 25

Minera Skiffer AB
www.mineraskiffer.se
063-20860

MinFo
www.minfo.se | 08-411 44 16

MKK-Marklins konsult KB
070-594 71 95

Mobjer Sten AB
www.mobjer.se | 0346-437 06

Mysinge Stenhuggeri AB
www.mysingesten.se
0485-405 93

NA Stenteknik AB
0586-73 11 30

Naturstenskompagniet Sverige AB
www.naturstenskompagniet.se
044-738 00

Nilssons Stenhuggeri & Gravvårdsfabrik AB
www.nilssonssten.se
0456-155 55

Nordskiffer AB
www.nordskiffer.com
042-33 13 98

Norrköpings Stenindustri AB
www.stenindustri.se
011-12 13 80

Norrsten AB
www.norrsten.se | 0914-550 01

Norsbro Stenhuggeri
www.norsbro.se | 0247-104 83

Närkesten Entreprenad AB
www.narkesten.com
019-58 25 20

Orsa Stenhuggeri AB
www.orsasten.se | 0250-55 03 30

Perssonsten i Hällabrottet AB
www.perssonsten.se
019-57 29 00

Petterssons Stenhuggeri AB
www.petterssonstenhuggeri.com
0520-49 40 60

Raadvad Stenhuggeri APS
www.raadvadsten.dk
+45-45 56 12 80

Sandvik Mining and Construction Sverige AB
026-26 20 00

Scanstone AB
www.scanstone.se | 044-22 70 00

Setterwalls Advokatbyrå AB
www.setterwalls.se | 031-701 17 00

Sh bygg, sten & anläggning AB
www.shbygg.se | 08-474 79 00

Sjödins Stenhuggeri AB
www.sjodinsstenhuggeri.se
019-31 16 40

Sjöstrands Granit & Marmor AB
www.sjostrandsgranit.se
021-18 56 10

Sjöström Stenförädling AB
www.sjostromstenforadling.se
0485-56 15 50

Skifferforum Vänersborg AB
www.skifferforum.se
0521-71 12 13

Skånemarmor AB
www.skanemarmor.se
042-933 88

Slite Stenhuggeri AB
www.slitesten.se | 0498-22 03 49

Stefan Gustafssons Stenarbeten
www.sgsten.se | 0526-139 89

Stenab
www.stenab.se | 013-31 52 11

Stencentrum Lars Alfredsson AB
www.stencentrum.se
031-27 12 12

Stencentrum i Mölndal AB
www.stencentrum.se
031-27 12 12

Stenentreprenader i Hessleholm AB
www.stenentreprenader.se
0451-457 70

Stenkompetens Svenska AB
040-21 12 30

Sten och Marmor i Linköping AB
www.sten-marmor.se
013-14 54 34

StenMagasinet i Sthlm AB
www.stenmagasinet.com
08-732 87 00

Stenrådgivning Roland Aronson
www.stenradgivning.se
0456-249 80

Stenutveckling Nordiska AB
www.stenutveckling.se
08-747 76 71

S:t Eriks AB
www.steriks.se | 0771-50 04 00

Svimpex Granit AB
www.apsten.se | 044-732 50

Södermalms Sten, AB
www.sodermalmssten.se
08-702 20 10

Tandberg, S. AS
www.s-tandberg.no
+47-67 83 06 00

Thorsbergs Stenhuggeri AB
www.thorsberg.se
0510-54 00 56

Trion Tensid AB
www.trion.se | 018-15 61 90

Trädgårdsmiljö i Kristianstad AB
www.tradgardsutbildning.com
044-612 68

Tyrolit AB
031-58 33 90

VE Sten AB
www.ve-sten.se | 08-38 03 30

Valter Eklund Sten-entreprenader AB
www.ve-sten.se | 08-739 20 70

Västerviks Stenhuggeri AB
www.vasterviksstenhuggeri.se
490-822 10

Vätö Stenhuggeri AB
www.vatostenhuggeri.com
0176-23 49 40

Wasasten of Sweden AB
www.wasasten.se | 0251-540 00

Wistrands Advokatbyrå Malmö
www.wistrand.se | 040-669 71 00

WSP Sverige AB
www.wspgroup.se | 0480-44 39 15

Zaar Stone AB
www.zaarstone.se | 0454-77 10 20

Ölands Stenförädling AB
www.sjostromstenforadling.se
0485-56 15 50

Nominera till Stenpriset 2014!

Stortorget i Gävle belönades med Stenpriset 2013.

Nu är det dags att föreslå vem som ska få årets pris.

**Priset ges till ett projekt där natursten har använts på ett estetiskt,
hållbart och nyskapande sätt.**

Skicka ditt förslag till stenpriset@sten.se senast den 30 april.

POSTTIDNING B

Avsändare:

STEN

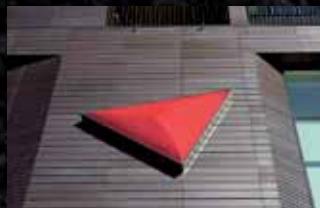
Industrigatan 6

SE-291 36 Kristianstad

Triangeln

Malmö

Fasadbeklädnad galleria, kontor och bostäder.
600 m² Granit, 800 m² Kalksten,
2900 m² Skärmtegel och 3300 m² Keramik.

Byggherre: NCC
Arkitektkontor: Fojab

Tel. 0451 457 70
www.stenentreprenader.se